

Etter bosettingen:

**Psykisk helse, mestring og
sosial integrasjon blant ungdom
som kom til Norge som Enslige
Mindreårige Asylsøkere**

Brit Oppedal
Laila Jensen
Karoline Brobakke Seglem
Yngvild Haukeland

Rapport 2011:8
Nasjonalt folkehelseinstitutt

Tittel:

Etter bosettingen: Psykisk helse, mestring og sosial integrasjon
blant ungdom som kom til Norge som Enslige Mindreårige Asylsøkere

Redaktør

Brit Oppedal

Bidragstere:

Laila Jensen
Karoline Brobakke Seglem
Yngvild Haukeland

Utgitt av Nasjonalt folkehelseinstitutt

Postboks 4404 Nydalen

0403 Oslo

Desember 2011

Tel: +47-21 07 70 00

E-mail: folkehelseinstituttet@fhi.no

www.fhi.no

Bestilling:

E-post: publikasjon@fhi.no

Telefon: +47-21 07 82 00

Telefaks: +47-21 07 81 05

Design:

Per Kristian Svendsen

Layout:

Grete Søimer

Foto:

© Colourbox

Trykk:

wj.no

Opplag:

500

ISSN: 1503-1403

ISBN: 978-82-8082-482-0 trykt utgave

ISBN: 978-82-8082-483-7 elektronisk utgave

Forord

Det er med glede vi presenterer nok en rapport om enslige mindreårige asylsøkeres psykososiale tilpasning i Norge. I denne rapporten har vi lagt vekt på endringer i psykiske plager, på mestringsstrategier, og på sosiokulturell integrasjon. Til sammen gir rapportens ulike deler ny kunnskap om noen viktige utviklingsoppgaver enslige flyktninger er stilt overfor, og om kompleksiteten i deres psykososiale tilpasningsprosesser. Mange lever med langvarige depressive plager og post-traumatiske stressymptomer. Til tross for dette går utviklingen deres i positiv retning når det gjelder utvikling av kulturkompetanse, tiknytning til sosiale nettverk og til det norske samfunnet som helhet.

Fagfolk som jobber med bosetting av enslige flyktninger i kommunene har sammen med politikere og byråkrater et ansvar for å skape gode oppvekstforhold for denne gruppen barn og unge. Gode oppvekstforhold kan bidra til å forsterke de positive sidene ved utviklingen deres. Slike tiltak må gå hånd i hånd med intervensjoner som kan redusere den betydelige forekomsten av psykiske plager blant dem. For å fremme integrasjonen av enslige flyktninger er det av og til nødvendig å gå nye veier innenfor det psykiske helsearbeidet, og å arbeide for å involvere og ansvarliggjøre lokalmiljøet i bosettingskommunene. Ikke minst er det nødvendig å tenke helhetlig og samordne de tjenestene som enslige flyktninger har behov for.

Jeg vil takke Barne- ungdoms- og familiedirektoratet, Helsedirektoratet og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet som har bevilget penger til å skrive denne rapporten. Jeg er takknemlig for det gode samarbeidet med bosettingsansvarlige rundt i kommunene, og ikke minst innsatsen fra alle de enslige flyktningene som deltar i prosjektet. Jeg håper at den kunnskapen dere har gitt oss og som formidles i denne rapporten, vil komme mange andre enslige flyktninger til nytte. Jeg vil også takke våre eksterne fagfeller som har bidradd med grundige fagfellevurderinger: Professor David L. Sam ved Psykologisk fakultet, Universitetet i Bergen og førsteamanuensis Agnes Andenæs, Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.

Rapporten er utarbeidet av medarbeidere i prosjektet Ungdom, Kultur og Mestring (UngKul). På vegne av UngKul og Divisjon for psykisk helse vil jeg ønske god lesing!

Desember 2011
Ellinor F. Major
Divisjonsdirektør
Divisjon for psykisk helse

Innhold

Forord	3
Sammendrag	7
1. Innledning.....	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Målsettingen med rapporten	9
1.3 Sentrale begreper	10
1.4 Rapportens oppbygging.....	11
2. Metode	12
2.1 Utvalg.....	12
2.1.1 Utvalget til mestringsintervjuet.....	13
2.1.2 Utvalget til identitetsintervjuet.....	13
2.2 Datainnsamling	14
2.3 Analyser av intervjuene	14
2.3.1 Mestringsintervjuet	14
2.3.2 Identitetsintervju	15
3. Depressive plager og lidelser	16
3.1 Bakgrunn.....	16
3.1.1 Mål på depressive plager	17
3.2 Resultater	17
3.2.1 Forskjeller på gruppenivå.....	17
3.2.2 Endringer innenfor hver av symptomgruppene	18
4 Traumer og posttraumatisk stress.....	19
4.1 Bakgrunn	19
4.1.1 Mål på posttraumatiske stressplager	20
4.2 Resultater	20
4.2.1 Forekomst av krigsrelaterte traumer og posttraumatisk stress	20
4.2.2 Stabilitet og endring i posttraumatiske stresssymptomer	20
5 PTSS og depresjon	21
5.1 Bakgrunn.....	21
5.2 Resultater	21
5.2.1 Komorbiditet	21
5.2.2 Komorbiditet og gjennomsnitt i depresjon	21

6 Mestring og sosial støtte.....	23
6.1 Bakgrunn	23
6.1.1 Mestringsintervjuet	23
6.2 Resultater	23
6.2.1 Ungdommenes problemer	23
6.2.2 Ungdommenes mestringsstrategier.....	24
6.2.3 Type problem og de ulikemestringsstrategiene	24
6.3 Sosial støtte som mestringsstrategi.....	26
6.3.1 "Hvorfor skal jeg snakke når ingen kan hjelpe meg med problemene mine?"	27
6.3.2 "Jeg holder personlige ting for meg selv"	28
6.3.3 "Når jeg snakker med noen om det jeg tenker på, blir jeg lettere"	30
6.4 Oppsummering	31
6.4.1 Savn/ensomhet er det problemet flest ungdommer nevner i intervjuet.....	31
6.4.2 Ungdommene søker sosial støtte, men er selektive i forhold til hvem de snakker med.....	31
6.4.3 Ungdommene tar i bruk et vidt spekter av mestringsstrategier	31
7 Kulturkompetanse og kulturell identitet.....	32
7.1 Bakgrunn.....	32
7.1.1 Måleinstrumenter: Kulturkompetanse	32
7.1.2 Kulturkompetanse og sosiale nettverk	32
7.1.3 Kulturell identitet	33
7.1.4 Måleinstrumenter kulturell identitet	33
7.2 Resultater: Styrke i etnisk og norsk identitet	33
7.2.1 Sterkere etnisk enn norsk identitet.....	33
7.2.2 Kjønn og nasjonale gruppevariasjoner	34
7.2.3 Tokulturelle identiteter	34
7.2.4 Kulturell identitet og kulturkompetanse	35
8 Identitetsintervjuene: "Hvem skal jeg være - her?"	37
8.1 Bakgrunn	37
8.1.1 Identitetsintervjuet.....	37
8.2 Resultater	37
8.2.1 Tilhørighet til opprinnelig kultur	38
8.2.2 Tilhørighet til norsk kultur	39
8.2.3 Tokulturalitet	40
8.2.4 Betydningen av andres respons.....	41
8.3 Oppsummering.....	41
8.3.1 Etnisk og norsk identitet	41
8.3.2 Tokulturalitet.....	42
8.3.3 Reaksjonene fra miljøet.....	42

9 Sammenfatning og konklusjoner	43
9.1.1 Stabilitet og endring i psykiske plager	43
9.1.2 Belastninger og mestring.....	43
9.1.3 Sosiokulturell integrasjon.....	43
9.2 Metodiske bemerkninger	43
9.3 Konklusjon	44
9.3.1 Mange belastninger og depressive plager.....	44
9.3.2 Ensomhet og sosiokulturelle tilpasningsprosesser	45
9.3.3 Komplekse utviklingsprosesser.....	45
Referanser.....	46
Appendix	48

Sammendrag

Målsettingen med rapporten "Psykisk helse, mestring og sosial integrasjon" er å få mer kunnskap om stabilitet og endring i psykiske plager, og om enslige flyktningers mestring og psykososiale integrasjon. Rapporten beskriver noen av de viktige utviklingsoppgavene enslige flyktninger står overfor når de skal innrette seg i sin nye tilværelse i Norge.

Rapporten baserer seg på informasjon fra 660 ungdommer som har deltatt i prosjektet Ungdom, Kultur og Mestring, UngKul, på minst ett tidspunkt. Vi benytter også longitudinell informasjon fra 273 ungdommer som har deltatt på minst to tidspunkter. Informasjonen er samlet inn ved spørreskjemaer, og i rapporten inkluderes mål på depresjon, posttraumatiske stressplager, kulturkompetanse og kulturell identitet. I tillegg anvendes informasjon fra to intervjuer gjennomført med to mindre utvalg av deltakerne; ett intervju fokuserer på mestringsstrategier, og ett dreier seg om identitet og tilhørighet.

Resultatene viser at vi over tid finner ubetydelige forskjeller på gruppenivå i forekomst og nivå av depressive plager og PTSS, men at det er store individuelle forskjeller. To grupper synes å representere høy risiko i forhold til depresjon; én gruppe bestående av 18 % av deltakerne som rapporterte depressive plager over den kliniske grenseverdien både på T1 og T2, og én gruppe, 22 % av deltakerne, som hadde økt symptomnivå fra T1 til T2. Nesten 80 % av deltakerne har opplevd krig på nært hold, og halvparten av dem lider av symptomer på posttraumatisk stress. Det ser imidlertid ikke ut som om disse symptomene forsterker nivået av depressive plager blant dem.

Når det gjelder positiv psykososial tilpasning og sosiokulturell integrasjon finner vi at ungdommene møter problemene de står overfor i hverdagen i Norge med mange og varierte mestringsstrategier. De fleste ungdommene synes også å være integrert i ulike sosiale nettverk hvor de kan søke praktisk og emosjonell støtte.

Ungdommenes tilhørighet og tilknytning til sin opprinnelseskultur og til det norske stor-samfunnet varierer, og det er store forskjeller i hvordan "tokulturalitet" kommer til uttrykk. Flertallet av ungdommene opplyser om sterk norsk og etnisk identitet, men hvilken av disse som er mest fremtredende varierer.

Resultatene gir et bilde av kompleksiteten i enslige flyktningers psykososiale utvikling og tilpasning. På den ene siden har de mye psykiske plager, på den andre siden går utviklingen deres i positiv retning når det gjelder tilknytning til sosiale nettverk, til det norske samfunnet som helhet, og utvikling av kulturkompetanse, alle viktige forutsetninger for sosial integrasjon.

1.1 Bakgrunn

Det som først og fremst skiller enslige mindreårige asylsøkere fra andre barn og unge med innvandrere eller flyktningbakgrunn er at de migrerer og søker asyl uten følge av en lovlig omsorgsperson. Dette enkle faktum er imidlertid forbundet med mange forhold som utgjør en betydelig risiko for deres psykososiale utvikling og tilpasning. I tillegg til brudd på omsorgssituasjonen, og tap av andre betydningsfulle personer, har mange vært utsatt for krigsrelaterte traumer. Ettersom de migrerer uten en voksen omsorgsperson som følge, er de også i større grad enn barn og unge som reiser med familiene sine, utsatt for vold og overgrep og andre dramatiske hendelser underveis. Dette er bakgrunnen for at FN's høykommissær for flyktninger har karakterisert enslige mindreårige asylsøkere som den mest sårbare innvandergruppen.

I løpet av 2008 og 2009 opplevde vi i Norge en rekordhøy økning i antallet barn og unge som kom til Norge som enslige mindreårige asylsøkere. Blant fagfolk i bosettingskommunene rundt omkring i Norge, mange av dem nye og uten erfaring, var det et stort behov for mer kunnskap om hvordan de best kunne ta imot og legge forholdene til rette for alle disse barna og ungdommene. Forskningsprogrammet "Ungdom, Kultur og Mestring, UngKul" ved Folkehelseinstituttet belyser noen av disse spørsmålene i prosjektet "Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant ungdom som har kommet til Norge som enslige mindreårige asylsøkere", gjerne kalt EM-prosjektet. I 2009 utga vi UngKul-rapporten "Avhengig og Selvstendig. Enslige mindreårige flyktnings stemmer i tall og tale" (Oppedal, Seglem & Jensen) som bygget på informasjon fra 325 ungdommer i 25 kommuner. Rapporten omhandler forekomst av depresjon og symptomer på krigsrelatert posttraumatisk stress, samt hvilke belastninger ungdommene opplever i hverdagen sin. Videre fortalte ungdommene hvordan de balanserer sin avhengighet av nære, fortrolige voksne når de står på terskelen til å bli selvstendige og skal fases ut av det offentlige omsorgsapparatet.

I løpet av de to årene som er gått siden "Avhengig og Selvstendig" har antallet deltakere i EM-prosjektet økt betydelig. Før sommeren 2011 besto utvalget av 660 ungdommer som hadde deltatt på ett tidspunkt

(T1). Av disse hadde 273 ungdommer deltatt, og svart på spørreskjema to ganger med et års mellomrom (T2). Mange av dem hadde også blitt intervjuet om hvordan de mestrer utfordringer de har i hverdagen, eller om viktige valg de gjør når det gjelder kultur og identitet. Til sammen gir dette oss muligheter til å gi en mer inngående beskrivelse av hvordan ungdommene mestrer utviklingsoppgaver knyttet til sosiokulturell tilpasning og integrasjon.

1.2 Målsettingen med rapporten

Den overordnede målsettingen med rapporten er å få mer kunnskap om stabilitet og endring i psykiske plager, og om enslige flyktnings mestring og psykososiale integrasjon. Slik informasjon kan gi bedre innsikt i både problematiske og positive utviklingsprosesser, og øke forståelsen for hvordan etnisk minoritetsungdom generelt, og enslige flyktninger spesielt, manøvrerer sin tilhørighet til sin opprinnelseskultur og til det norske storsamfunnet. Målgruppen for rapporten er først og fremst fagfolk som jobber med bosetting av enslige flyktninger i kommunene, men også politikere og byråkrater som har ansvar for å skape gode oppvekstforhold for denne gruppen barn og unge.

De resultatene vi hittil har presentert fra prosjektet har vist at enslige flyktninger har mer psykiske plager enn andre ungdommer i Norge, både med og uten innvanderbakgrunn. En av de få andre studiene som har samlet informasjon fra enslige mindreårige asylsøkere på to tidspunkter med et års mellomrom, viste at nivået i psykiske plager var like høyt på begge tidspunktene (Bean, Eurlings-Bontekoe & Spinhoven, 2007). Denne undersøkelsen fra Nederland involverte imidlertid enslige mindreårige som for det meste fremdeles var i asylsøkerfasen, og som derfor hadde svært usikre fremtidsutsikter. Det er derimot lite informasjon om endringer i psykiske plager blant ungdommer som er blitt innvilget asyl. Den første målsettingen med denne rapporten er derfor å beskrive endringer i depressive plager og symptomer på posttraumatisk stress fra vi møter deltakerne for første gang når de har bodd i Norge i gjennomsnitt i 3.5 år, til vi møter dem året etterpå.

Vi vil beskrive forandringer både på gruppe- og på individnivå, eller sagt med andre ord; vi vil undersøke om det er de samme ungdommene som har lite plager på første datainnsamling (T1) som også rapporterer lite psykiske plager året etter (T2).

Unge innvandrere løser utviklingsoppgaver som er felles for *alle* ungdommer i forhold til for eksempel venne- og familierelasjoner, kjønnsroller, skole og utdanning. I tillegg er det noen utviklingsoppgaver som er *spesifikke* for ungdom med innvandrerbakgrunn knyttet til for eksempel diskriminering, integrasjon, utvikling av kulturell identitet og kulturkompetanse. Unge innvandrere som har fått opphold som enslige mindreårige asylsøkere må håndtere de utviklingsoppgavene de står overfor uten den solide, trygge basen som foreldre som regel representerer. De fleste deltakerne oppgir likevel at de har voksne, nære fortrolige i Norge, 62 % sier at det er en profesjonell omsorgsperson, mens 26 % har et familiemedlem som sin nære fortrolige (Oppedal & Idsoe, 2011). Det har imidlertid vært lite fokus på hvordan enslige flyktninger mestrer utviklingsoppgaver, belastninger og konflikter generelt, og hvilke sosiale relasjoner og nettverk de gjør bruk av i mestringsprosessen spesielt. På bakgrunn av dette er den andre målsettingen med denne rapporten å beskrive hvilke strategier enslige flyktninger anvender når de opplever belastninger i hverdagen sin i Norge, og hvilke personer i sine sosiale nettverk de søker praktisk og emosjonell støtte fra. Ved å bruke informasjon fra intervjuer vi har gjort med deltakerne i prosjektet, kan vi få en nyansert og grundig beskrivelse av hvordan de tenker omkring problemene sine, og hvilke individuelle og sosiale ressurser de har tilgjengelig for å løse dem.

For di enslige flyktninger er en meget sårbar gruppe som har vært utsatt for mange traumatiske hendelser forut for migrasjon, og som også etter bosetting opplever en opphopning av langvarige belastninger, er det naturlig at forskere har vært opptatt av hvor mye psykiske plager de har. Ungdommenes hverdag og dens utfordringer består naturligvis ikke bare av problemrelaterte forhold. Barn og unge med innvandrerbakgrunn, enten de er kommet som enslige mindreårige asylsøkere eller har annen innvandrerbakgrunn, lever i og skal tilpasse seg til kulturer: opprinnelseskulturen og kulturen i det nye hjemlandet. I denne prosessen utvikler de kulturkompetanse og etnisk identitet. Dette er både en forutsetning for og et resultat av at de gjenopptar kontakten med familien i utlandet, etablerer nye vennskap i Norge, går på skole eller jobb, og planlegger framtiden sin. Alle disse aktivitetene inngår i deres psykososiale tilpasning og integrasjon. Psykososiale utviklingsprosesser foregår alltid innenfor rammen av ulike sosiale relasjoner, dette gjelder også etnisk

identitetsutvikling. Hvordan andre personer oppfatter oss får konsekvenser for hvordan vi ser på oss selv. Den tredje målsettingen med denne rapporten er derfor å gi informasjon om ungdommenes opplevelse av sin egen kulturkompetanse, og å beskrive deres valg og refleksjoner omkring dynamikken i identitetsutviklingen deres.

For å oppsummere: Målsettingen med denne rapporten er å gi informasjon om og beskrive

- Endringer i depressive plager og symptomer på posttraumatisk stress
- Hvilke strategier enslige flyktninger anvender når de opplever belastninger i hverdagen sin i Norge, og hvem de søker praktisk og emosjonell støtte fra i sine sosiale nettverk
- Ungdommenes opplevelse av sin egen kulturkompetanse, og deres valg og refleksjoner omkring dynamikken i identitetsutviklingen deres

1.3 Sentrale begreper

Helt siden vi startet prosjektet om tilpasning blant **enslige mindreårige asylsøkere** etter bosettingen i Norge, har vi diskutert hvordan vi skal omtale denne spesielle gruppen med innvandrerbarn- og unge. I offentlige etater og omsorgstjenester, og blant forskere, blir de gjerne omtalt som EM, (enslige mindreårige), selv om de færreste er mindreårige når de har fått opphold og har vært bosatt i Norge i noen år. "Enslige" hentyder til at de har kommet hit uten følge av foreldrene sine eller andre legale omsorgspersoner, selv om begrepet på norsk helst brukes om personer som ikke er gift eller har en partner. Ungdommene omtaler ikke seg selv som EM, og vi vet heller ikke i hvor stor grad de opplever et fellesskap og identifiserer seg med andre EM. I denne rapporten har vi derfor valgt å sløyfe EM-betegnelsen på våre informanter, og heller når det er nødvendig, omtale dem som "enslige flyktninger" for å skille dem fra andre grupper barn og unge med innvandrer- og flyktningbakgrunn. På grunn av deres særlige sårbarhet, beskriver vi dem også som "ungdommer med høy risiko" (for psykiske plager) når vi sammenlikner med barn og unge som ikke har flyktet alene, og som bor med sine familier, og som derfor har lavere risiko for erfaringer som kan medføre mye psykiske plager og lidelser.

Sosiokulturell tilpasning, eller barnas sosiale og kulturelle integrasjon i samfunnet, er en del av de psykososiale utviklingsforløpene til barn og unge med etnisk minoritetsbakgrunn. Sosiokulturell tilpasning går gjerne under betegnelsen **akkulturasjon** og dreier

seg om hvordan barn med etnisk minoritetsbakgrunn opprettholder sine bånd til sin etniske minoritetskultur, samtidig som de integreres kulturelt, sosialt og strukturelt i majoritetssamfunnet. For at de sosiokulturelle tilpasningsprosessene skal lykkes, må barna utvikle den nødvendige kulturkompetansen og en sterk kulturell identitet. **Kulturkompetanse** er ikke bare språklige ferdigheter. Det handler også om kjennskap til kroppsspråk, gester og andre ikke-verbale uttrykksformer, til regler som styrer samhandling mellom personer, og til verdier som styrer våre sosiale relasjoner. **Den kulturelle identitetsutviklingen** innebærer at man kan definere seg selv og sin rolle i forhold til den eller de etniske gruppene man tilhører. Vi skiller gjerne mellom norsk og etnisk kulturkompetanse og identitet. Begrepet "etnisk" har altså forskjellig innhold, avhengig av hvilke sammenheng det brukes i: "etniske minoritetsgrupper" benyttes ofte som et samlebegrep på innvandrerbefolkningen, eller om enkelte nasjonalgrupper, i motsetning til "etnisk norske" som refererer til majoritetsbefolkningen. I forbindelse med identitet og kulturkompetanse, henviser "etnisk" til personens opprinnelseskultur.

1.4 Rapportens oppbygging

Rapportens første del avsluttes med en beskrivelse av utvalget av enslige flyktninger som deltar i UngKul, og av datainnsamlingen. Deretter presenterer vi i rapportens andre del resultater i seks kapitler, tre som fokuserer på endringer i depresjon og posttraumatiske stressplager, ett som omhandler mestring og sosial støtte, og de to siste som presenterer resultater relatert til sosiokulturell tilpasning. Det siste kapittelet bygger i stor grad på en hovedoppgave levert til Psykologisk Institutt ved Universitetet i Oslo (Haukeland & Huth, 2011). Resultatkapitlene begynner med en kort teoretisk omtale, og en presentasjon av måleinstrumenter eller intervjuene som er benyttet.

I rapportens tredje og siste del er det en oppsummering av de viktigste funnene i rapporten, og en diskusjon av hvilke implikasjoner de kan ha for praksisfeltet. Vi gjør oppmerksom på at alle navn som brukes i forbindelse med intervjuene er fiktive.

2.1 Utvalg

Målgruppen for UngKul-prosjektet "Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant ungdom som har kommet til Norge som enslige mindreårige asylsøkere" ble, på grunn av den sterke økningen i antallet enslige mindreårige asylsøkere, i 2010 utvidet til å omfatte alle som ble bosatt fra og med 2000 til og med 2010 (en grundig omtale av utvalget, deltakelse og representativitet finnes i Seglem, Oppedal & Raeder, 2011 og i Seglem, Oppedal & Røysamb, 2011). Vi har også kunnet øke antall kommuner som deltar i prosjektet. Denne rapporten er basert på informasjon fra 660 ungdommer som hadde deltatt i prosjektet på minst ett tidspunkt innen utgangen av mai 2011. De er bosatt i 29 kommuner i hele landet, og 273 av dem har foreløpig deltatt to ganger. Datainnsamlingen startet i slutten av 2006, og rekruttering av nye informanter i tillegg til årlig oppfølging av tidligere deltagere, pågår fortsatt. I tillegg til å svare på spørreskjema, har noen av ungdommene deltatt på intervjuer. Mer informasjon om intervjuene, ett med fokus på mestring og

ett om identitet og tilhørighet, og hvilke ungdommer som har deltatt på disse, står i de respektive delene senere i rapporten.

Ungdommene denne rapporten baserer seg på har 32 forskjellige opprinnelsesland, i tillegg til at noen er statsløse. Det landet flest kommer fra er Afghanistan, deretter kommer Somalia, Irak og Sri Lanka. Dette gjenspeiler bildet av hvem som har kommet som enslige mindreårige asylsøkere til Norge de siste ti årene. Det er også langt flere gutter enn jenter som kommer som enslige mindreårige asylsøkere. Som vi ser av Tabell 1 er bare totalt 19 % av deltakerne jenter. Det er også betydelige forskjeller i kjønnsfordelingen mellom de ulike opprinnelseslandene. Mens bare 2 % av deltakerne fra Afghanistan og Irak er jenter, er rundt 40 % av ungdommene fra Somalia og "Andre" land jenter. Det er også forskjeller mellom deltakere fra ulike opprinnelsesland i gjennomsnittlig alder og oppholdstid; Afghanerne er noe yngre enn de øvrige deltakerne, men det er nok fordi de har kortere oppholdstid.

Tabell 1. Demografisk informasjon etter opprinnelsesland ved Tidspunkt 1

	Afghanistan	Somalia	Irak	Sri Lanka	Andre	Totalt
Gutter	274 (98 %)	57 (60 %)	58 (98 %)	38 (83 %)	104 (58 %)	531 (81 %)
Jenter	5 (2 %)	38 (40 %)	1 (2 %)	8 (17 %)	76 (42 %)	128 (19 %)
Totalt antall deltakere	280*	95	59	46	180	660*
Gjennomsnittsalder	18.1	19.1	19.8	18.6	19.0	18.7
Gjennomsnittlig oppholdstid (år)	2.7	4.5	4.1	4.5	3.8	3.5
Begge foreldrene døde	23 %	18 %	11 %	5 %	20 %	19 %
Vet ikke om mor eller far er døde	27 %	21 %	16 %	33 %	36 %	28 %

*) En av deltakerne har ikke oppgitt kjønn

Når det gjelder bo-situasjonen deres, oppgir den største gruppen, 36 %, at de bor alene, deretter er det 28 % som bor i bofellesskap med voksen leder, 15 % bor med familie/slekt, mens 8 % bor i bokollektiv uten voksen leder, 7 % med ektefelle eller kjæreste, og en liten gruppe på 2 % (11 deltakere) bor i fosterhjem hos en norsk familie. 12 av ungdommene hadde ikke besvart dette spørsmålet.

Det store flertallet av deltakerne, hele 82 %, oppgir at de går på skole. Av disse er halvparten i grunnskoleopplæring, mens en del går på vanlig videregående skole eller norskopplæring/innføringskurs. En liten andel, 12 %, har sluttet eller er ferdige med skolen, og har begynt å jobbe. I tillegg oppgir 15 deltakere at de har begynt på universitet eller høyskole. Noen få har oppgitt at de for eksempel er hjemme med barn, spiller fotball, eller at de søker på studieplass eller jobb.

Enslige mindreårige asylsøkere reiser fra land hvor det er grov undertrykking, vold eller krig. Mange har mistet foreldrene sine, og mange vet ikke hvorvidt mor eller far lever. Andelen som oppgir at begge foreldrene er døde er lavest blant tamiler, men det er en betydelig andel av disse, 33 %, som ikke vet hvorvidt mor eller far lever. Blant de afghanske ungdommene er det 23 % som oppgir at begge foreldrene er døde, og 27 % som ikke vet. Også blant deltakere fra "Andre" land er det en stor andel som oppgir at foreldrene er døde, eller som ikke vet om enten mor eller far lever. Til sammenlikning oppga 2 % i et utvalg av ungdommer med etnisk norsk og minoritetsbakgrunn fra tre videregående skoler i Oslo, at en av foreldrene deres ikke levde.

Når det gjelder utvalget ved andre oppfølging (T2) er prosentandelene på de viktigste demografiske faktorene som kjønn og landbakgrunn, tilnærmet likt totalutvalget som har deltatt i T1. Det var en liten forskjell i alder, der de som ble med på T2 var i gjennomsnitt 0.8 år yngre enn de som ikke var med videre. Det er ingen forskjeller i nivå av depresjon mellom de som deltok på T2 og de som vi ikke fikk tak i eller som av andre grunner ikke ble med i andre runde. Kun 7 ungdommer av 418 spurte sa at de ikke ønsket å delta mer i studien.

2.1.1 Utvalget til mestringsintervjuet

I forbindelse med EM-prosjektet har vi gjennomført mestringsintervjuer med 111 av ungdommene som har svart på spørreskjemaene i UngKul, de fleste av disse er tatt opp på lydfiler. Til denne rapporten valgte vi ut 32 intervjuer med ungdommer som har deltatt i UngKul på minst to tidspunkt, og som snakket godt norsk. Intervjuene ble utført i forbindelse med at ungdommene fylte ut spørreskjema på T1. I det store og det hele er de intervjuede representative for det totale utvalget når det gjelder demografiske bakgrunnsfaktorer (kjønn, alder, oppholdstid o.l.).

Intervjuene ble utført i perioden 2006-2008, de aller fleste i 2007.

Blant de 32 ungdommene er det 9 jenter og 23 gutter. Ni av ungdommene kommer fra Afghanistan, 8 fra Sri Lanka, 7 fra Somalia og 7 av ungdommene kommer fra andre land i Afrika og Asia. Ungdommene vi intervjuet var mellom 15 og 22 år, i snitt var de 18,2 år. Botid i Norge var i snitt i 4 år, men varierte mellom 1 og 8 år ved tidspunkt for intervju. Intervjuene ble gjennomført av forskningsassistenter og koordinatorene som hadde fått opplæring og var ansatt i UngKul. Sitatene vi har benyttet i rapporten er gjengitt nokså ordrett slik informantene uttrykte seg, men er noen ganger redigert for leservennlighetens skyld.

2.1.2 Utvalget til identitetsintervjuet

Identitetsintervjuet inngår i en serie av måleinstrumenter for et delprosjekt til EM-studien om identitetsutvikling blant enslige flyktninger. De kvantitative målene ble inkludert i spørreskjemaet som benyttes på T2, og derfor var kriteriet for valg av deltakere til intervjuene som Haukeland og Huth sin hovedoppgave er basert på, at de hadde svart på spørreskjemaet på minst to tidspunkt. De ble stort sett invitert til å være med på Identitetsintervjuet i forbindelse med datainnsamlinger i bosettingskommunene deres. Noen av informanter bosatt i Østlandsområdet ble også invitert til å delta i intervjuet utenom de ordinære datainnsamlingene, og ble da rekruttert per telefon av forskningsassistentene. Et egnet sted for å gjennomføre intervjuet ble avtalt når ungdommene hadde samtykket til å delta.

Hovedoppgaven baserer seg på fenomenlogiske analyser av 20 identitetsintervjuer. Intervjuene ble utført innen en begrenset tidsperiode (mai 2010 til februar 2011). Intervjuene er utført både med jenter og gutter, men med en overvekt av gutter, som utgjør informantene i 17 av de 20 intervjuene. Ungdommene var i alderen 17-26 år da de ble intervjuet, med en gjennomsnittsalder på 21.2 år. Botid i Norge varierte fra 3-9 år, gjennomsnittsbetid var 5.6 år. På tidspunktet for intervjuene gikk tre av dem i grunnskoleopplæring, åtte gikk enten på videregående skole eller var utplassert som lærlinger, tre var i gang med høyere utdanning og seks jobbet fulltid. Seks av deltakerne som gikk på skole eller studerte hadde deltidsjobb ved siden av. Ungdommene som ble intervjuet til hovedoppgaven er bosatt i ti ulike kommuner i Norge i alle landsdeler, og med forskjellig landbakgrunn. Flertallet er opprinnelig fra land i Sørøst-Asia (10) eller i Øst-Afrika (7).

2.2 Datainnsamling

Forut for datainnsamlingene kontakter vi de lokale barnevern- og/eller flyktningkontorene som er ansvarlige for bosetting og oppfølging av enslige mindreårige i de respektive kommunene. Ungdommene blir invitert til studien ved hjelp av brev og telefon fra UngKul, og ofte har vi fått hjelp fra kommuneansatte som jobber med ungdommene til daglig med å formidle informasjon om prosjektet. Deres innsats har bidratt til at vi har fått med et så stort antall deltakere.

Forskningsassistenter som har fått opplæring av prosjektledelsen, reiser til kommunene hvor ungdommene er bosatt, og møter dem i grupper hvor de enkeltvis fyller ut et spørreskjema. Først får ungdommene en muntlig orientering om prosjektet, blant annet om formålet, at det er frivillig å delta, og at ingen vil få vite hva akkurat de har svart. Alle ungdommene skriver så under på et informert samtykke om at de har forstått hva studien innebærer og om de ønsker å delta eller ikke. Dersom en ungdom er under 16 år, innhenter vi samtykke fra vergen hans eller hennes på forhånd. Assistentene er til stede for å bistå ungdommene i tilfelle de har spørsmål eller trenger annen hjelp for å fylle ut skjemaet. Spørreskjemaet tar mellom 1-2 timer, avhengig av lese- og språkferdigheter. Særlig blant de som har oppholdt seg kort tid i Norge har vi brukt tolk som kan oversette til deres morsmål. Omtrent 14 % av deltakerne ved T1 fikk hjelp

av tolk. I løpet av datainnsamlingen serverer vi pizza og brus, og alle deltakere får et gavekort pålydende en symbolsk sum som takk for at de bruker tid på å delta i prosjektet.

2.3 Analyser av intervjuene

Det såkalte "Mestringsintervjuet" og "Identitetsintervjuet" er kort beskrevet i forbindelse med de respektive resultatkapitlene. Her presenterer vi en kort beskrivelse av hvordan man gikk fram for å analysere intervjuene som var basert på transkripsjoner av lydopptak.

2.3.1 Mestringsintervjuet

Vi har hatt en temasentrert tilnærming til analysen av mestringsintervjuene. Tilnærmingen innebærer at analysematerialet deles inn i kategorier ved bruk av matriser. Svarene fra hver enkelt ungdom blir kategorisert ut i fra tema, forskningsspørsmål og mønstre som er gjennomgående i intervjumaterialet. Gjennom en temasentrert analyse oppnår man både en forståelse for hvordan informantene opplever sin egen situasjon, samtidig som man får en oversikt over mønstre og sammenhenger i materialet (Kvale, 1983).

2.3.2 Identitetsintervjuet

Til analysene av identitetsintervjuet ble *systematisk tekstkondensering* (Malterud, 2003) valgt som den anvendte metodetilnærmingen. I tillegg ble teknikker også hentet fra *consensual qualitative research (CQR)* (Hill, Thompson & Williams, 1997). Begge tilnærminger har utspring i *fenomenologisk analyse* som har som formål å utvikle kunnskap om informantenes subjektive erfaringer og livsverden innen et bestemt felt (Giorgi, 1985). Formålet var å bidra med nye beskrivelser som kunne åpne for ny innsikt og forståelse knyttet til identitetsdannelse som fenomen hos denne gruppen av unge mennesker. Målet i disse fenomenologiske analysene var å få tak i de unges subjektive forståelse av seg selv og hva de selv vektlegger i beretningene om hvordan de reforhandler sin identitet etter ankomst til Norge.

Analysene av intervjuene ble utført i flere steg, der temaer intervjuene syntes å kaste lys over først ble

hentet ut i de første grovgjennomlesingene. *Meningsbærende enheter* som syntes å si noe om samme fenomen ble så identifisert, og disse ble kodet systematisk etter hvilken sammenheng de hadde med de overordnede temaene. Der kodene inneholdt mange ulike nyanser ble undergrupper for kodene opprettet. Forfatterne møttes jevnlig under kodelarbeidet og gikk også over hverandres kodelarbeid, for å sikre samsvar i kodingen. Kodene ble revurdert og revidert flere ganger underveis og det endelige resultatet ble også sjekket opp mot den opprinnelige teksten, for å sikre at de ga en mest mulig troverdig fremstilling av hvordan informantene beskrev sine virkeligheter og erfaringer. (For en detaljert beskrivelse av den metodiske fremgangsmåten i denne studien, se Haukeland og Huth (2011) s. 19.)

3 Depressive plager og lidelser

I forskning er det vanlig å skille mellom psykiske plager og psykiske lidelser. De fleste helseundersøkelser som benytter spørreskjema som informantene selv fyller ut, måler ulike typer psykiske plager i form av et kontinuum av symptomer på psykiske lidelser, fra svært få til svært mange symptomer. Jo høyere symptomnivå, desto større er risikoen for at plagene går ut over aktivitetene i hverdagen, og at personen har en psykisk lidelse. Denne forskningen viser at det er normalt å ha *noen* symptomer på psykiske plager, uten at det nødvendigvis påvirker livet vårt i særlig grad. Psykiske lidelser derimot, angir en psykiatrisk diagnose, som en person kan få etter nøye utredning, fortrinnsvis med standardiserte intervjuer som inkluderer spørsmål både om hyppighet og intensitet av symptomene, og av effekten av symptomene på personens funksjonsnivå. Som et resultat av denne prosessen blir man enten diagnostisert med en psykisk lidelse eller ikke; det er ikke glidende overganger, slik symptomskalaene angir.

3.1 Bakgrunn

Ulike former for angst og depresjon er de hyppigst forekommende psykiske plagene i ungdomstiden. Det finnes dessverre lite informasjon om hvor stor andel av norske ungdommer som lider av depresjon, men forskning fra andre land - særlig USA - indikerer at i vanlige ungdomsgrupper har cirka fem prosent av tenåringene en depressiv lidelse. Har man først hatt en depressiv lidelse i ungdomsårene, har man forhøyet risiko for å oppleve nye episoder med depresjon senere i livet. Depressive plager og lidelser regnes derfor for å være stabile. Depresjon kan medføre store personlige tilleggskostninger for de personene det gjelder og for deres nærmeste. Personer som lider av hyppige eller langvarige depressive plager kan få vanskeligheter med å etablere nære romantiske relasjoner, eller andre typer varige og fortrolige forhold. Nære, fortrolige og støttende relasjoner er en av de viktigste kildene til at vi kan klare oss gjennom vanske-

lige perioder i livet, og når disse mangler, forsterkes konsekvensene av depresjon for enkeltindividene og deres pårørende. Ungdommene som deltar i UngKul-undersøkelse er på vei inn i voksenlivet (flere av dem er allerede voksne), hvor det er naturlig at de stifter sin egen familie. Forskning har vist at depresjon hos foreldre øker risikoen for at barna blir deprimerte, eller på andre måter får symptomer på mistilpasning (Gelfand & Teti, 1990). Dette er to særlig alvorlige følger av depressive plager, som understreker hvor viktig det er å få god kunnskap både om forekomst av depresjon blant enslige mindreårige flyktninger etter at de har fått opphold og er bosatt i Norge, og om hvorvidt plagene er stabile over tid.

Vi har tidligere vist at enslige flyktninger, både guttene og jentene, har betydelig flere symptomer på depresjon, eller depressive plager, enn ungdommene i et normalutvalg av elever i videregående skole (Oppedal, Seglem & Jensen 2009), og at nivået av depressive plager synes å være svært høyt, selv etter at ungdommene har vært bosatt i Norge i flere år. Vi har derimot ikke foreløpig undersøkt hvor stabile symptomene er over tid.

3.1.1 Mål på depressive plager

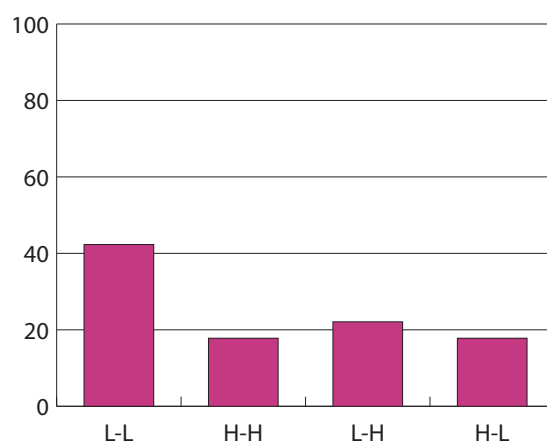
I denne undersøkelsen måler vi depressive plager med *Center for Epidemiological Studies Depression scale*, CESD (Radloff, 1997). Dette instrumentet består av 20 spørsmål om ulike symptomer på depresjon, og deltakerne krysser av for hvor ofte de har hatt disse symptomene i løpet av den siste uken, på en skala fra 0 til 3. Vi summerer den skåren de får, til en total depresjonsskåre som strekker seg fra 0 til 60. Gjennom å sammenlikne denne type symptomskårer med resultater fra diagnostiske intervjuer, kommer man fram til en grenseverdi som indikerer at risikoen for at man lider av en depressiv lidelse, og at plagene går ut over aktivitetene i hverdagen, er stor. Fordi det ikke er utført slike valideringsstudier i Norge, har vi valgt å bruke grenseverdier som er fremkommet i amerikanske studier. I den forrige rapporten benyttet vi en grenseverdi på 18, for å skille ungdommer med lavt symptomnivå fra de som har subkliniske (borderline) og kliniske (alvorlige) depressive plager. I denne rapporten benytter vi en grenseverdi på 23, som skiller klienter med høy risiko for en klinisk depresjon fra de som har lavt eller subklinisk (borderline) nivå av symptomer. Vi har ønsket å få bedre kunnskap om den gruppen som sliter med mest psykiske helseplager, også flere år etter at de har fått opphold på bakgrunn av sine søknader som enslige mindreårige asylsøkere i Norge. Vi benevner de to symptomgruppene henholdsvis "lavrisiko" og "høyrisiko".

3.2 Resultater

3.2.1 Forskjeller på gruppenivå

Når vi undersøker hva gjennomsnittet i depressive plager er den første (T1) og andre gangen (T2) ungdommene deltar i UngKul-undersøkelsen, finner vi at nivået er helt stabilt, både blant jentene og guttene. Det betyr at gjennomsnittet i symptomnivået er det samme på T1 og T2. Guttene har en skåre på 20 på T1 og 19 på T2, mens jentene har en gjennomsnittsskåre på 22 på begge tidspunkter. Selv om dette gjennomsnittstallet forteller oss at det totalt er like høyt nivå av symptomer blant ungdommene på de to tidspunktene, sier det ikke noe om hvorvidt det er de samme ungdommene som har høye og lave skårer på T1 og T2. Det kan vi finne ut ved å undersøke om alle ungdommene i lavrisiko-gruppen på T1, som altså har en skåre under den kliniske grenseverdien på 23, også kommer i lavrisikogruppen på T2, og omvendt, om alle som er i høyrisikogruppen på T1 også har symptomskåre over grenseverdien på T2.

Av ungdommene som har deltatt i undersøkelsen to ganger, er det 107 (42 %) som har en depresjonsskåre under den kliniske grenseverdien både på T1 og T2, mens 45 ungdommer (18 %) hadde høy skåre begge gangene (Figur 1). Det vil si at det til sammen var bortimot 60 % av deltakerne hadde stabilt lav eller høy skåre på begge tidspunktene. 40 % av ungdommene rapporterer altså endringer i depresjon. Blant disse var det 18 % som var i høyrisikogruppen på T1, som er i lavrisikogruppen på T2, og 22 % som gikk fra lavrisiko- til høyrisikogruppen (Figur 1).

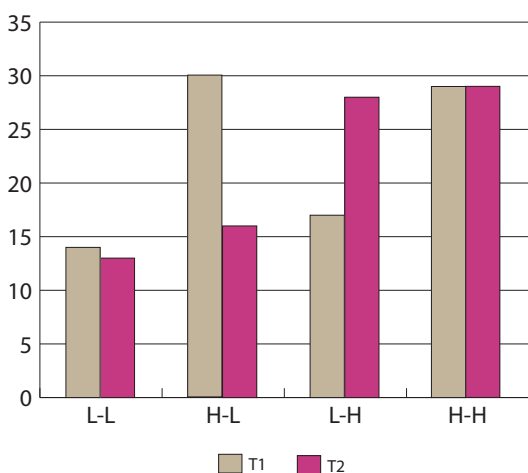

Figur 1. Prosentandel av ungdommene som er i lavrisikogruppen på T1 og T2 (L-L), i høyrisikogruppen på begge tidspunkt (H-H), eller som endrer gruppe fra T1 til T2 (L-H; H-L).

3.2.2 Endringer innenfor hver av symptom-gruppene

Ett spørsmål som melder seg på bakgrunn av disse resultatene, er hvor store endringene fra T1 til T2 er innenfor hver av disse fire gruppene. Er det for eksempel slik at den gruppen som har skåre under den kliniske grenseverdien både på T1 og T2, (lavrisikogruppen, L-L), har omtrent samme symptomnivå på begge tidspunkter, eller har de kanskje veldig lavt nivå på T1, for eksempel mellom 1 og 10, mens de på T2 ligger tett oppunder den kliniske grenseverdien på 23? Vi kan også spørre om den gruppen som går fra lavrisiko- til høyrisikogruppen, (L-H), har en skåre like ved grenseverdien på T1, for eksempel mellom 18 og 23, og like over grenseverdien på T2, for eksempel 23 – 25, eller omvendt for de som var i høyrisiko- på T1, men i lavrisikogruppen på T2. Et slikt mønster ville bety at det er større forandringer i depresjon *innenfor* hver gruppe, enn det er *mellom* dem.

Resultatene fra analysene som skal belyse disse spørsmålene, viser et interessant mønster som er illustrert i Figur 2¹. For det første har ungdommene som er i lavrisikogruppen på T1 og T2 (L-L) relativt lav gjennomsnittlig symptomskåre på begge tidspunktene, rundt 14 som er godt under både den kliniske og den subkliniske grenseverdien. Også deltakerne som er i høyrisikogruppen på begge tidspunkter, har lik gjennomsnittsskåre, 29, på T1 og T2; godt over den kliniske grenseverdien. Det er imidlertid store og signifikante forskjeller i gjennomsnittsskåre i de to gruppene som forandrer seg, enten til det bedre eller til det verre.

Figur 2. Gjennomsnittsskåre i depresjon innenfor grupper som har stabilt lav (L-L) eller høy (H-H) skåre på T1 og T2, og innenfor gruppene som endrer skåre fra T1 til T2 (L-H; H-L).

¹ Lesere som er interessert i mer detaljert statistikk, henvises til tabell 1 i Appendix.

Ungdommene som har gått fra høy- til lavrisikogruppen har i gjennomsnitt en depresjonsskåre som er 14 poeng lavere på T2 enn på T1, fra 30 til 14. De ungdommene som har gått fra lav- til høyrisikogruppen, hadde i gjennomsnitt en skåre som var 11 poeng høyere på T2 enn på T1. Denne gruppen skiller seg fra gruppen som er stabilt lav, ved at den på T1 har signifikant mer symptomer, med en gjennomsnittsverdi på 17 sammenliknet med 14, med andre ord like under den subkliniske (borderline) grenseverdien på 18 som vi har benyttet tidligere. Dette kan implisere at mange ungdommer som har subkliniske depressive plager, selv om de ikke vil bli karakterisert som deprimerte, har høy risiko for at deres psykiske helse forverres betydelig i fremtiden. Denne faren synes ikke å være til stede i samme grad hos ungdom som har veldig lite depressive plager.

Det er vanskeligere, basert på disse analysene, å forutsi hvilke ungdommer som vil gå fra høy- til lavrisikogruppen i fremtiden. Den gruppen som har redusert symptomnivå på T2, har like mye symptomer på T1 som de som har stabilt høyt nivå, rundt 30. Gjennomsnittsskåren på T2 er altså godt under den subkliniske grenseverdien, 14, som betyr at det er ganske store forbedringer i depresjon i denne gruppen. Det er med andre ord ikke slik at ungdommer som får bedre psykisk helse, i utgangspunktet har en skåre like over den kliniske grenseverdien (23). De har like mye plager som de som forblir deprimerte.

Det ligger dessverre utenfor hensikten med denne rapporten å undersøke om det kan være andre faktorer som karakteriserer de fire gruppene med ulikt mønster av stabilitet og endring i depressive plager. Dette vil vi fokusere mer på i fremtiden.

4 Traumer og posttraumatisk stress

4.1 Bakgrunn

En traumatisk hendelse karakteriseres ved plutselige, uventete enkelthendelser, eller av varige, gjentatte hendelser, som fullstendig overskrider en persons mestringsressurser, eller vedkommendes evne til å integrere tanker og følelser som er involvert i opplevelsen. Traumatiske hendelser kan innebære trusler, vold, overgrep, eller ulykker og katastrofer. Det er hendelser rettet mot en selv eller andre, som oppleves som overveldende, truende mot eget eller andres liv og helse, og medfører følelser av intens frykt, manglende kontroll og/eller hjelpeløshet (NKVTS, 2011). Mellommenneskelige traumer er hendelser utført av mennesker mot andre mennesker, som for eksempel krig og terrorisme, vold mot seg selv, i familien, eller i nærmiljøet. Ikke-mellommenneskelige traumer kan være naturkatastrofer, ulykker eller livstruende sykdom. De førstnevnte er gjerne langvarige eller til og med kroniske, mens de sistnevnte som regel er akutte eller enkeltstående traumatiske hendelser. Funn fra forskning tyder på at de mellommenneskelige, i større grad enn ikke-mellommenneskelige

traumatiske hendelsene kan forårsake alvorlig og langvarig posttraumatisk stresslidelse (PTSD) hos barn og ungdom (De Bellis & Van Dillen, 2005).

Vanlige psykiske og fysiologiske reaksjoner etter en traumatisk erfaring kan hovedsakelig deles inn i tre hovedgrupper av symptomer.

1. *Gjenopplevelse av hendelsen.* Den traumatisk hendelsen gjenoppleves i form av påtrengende tanker og bilder - såkalte "flashbacks" - som plutselig kan dukke opp i våken tilstand eller som mareritt i drømme.
2. *Unngåelsesatferd.* Tanker og bilder som minner om hendelsen kan være svært smertefulle og plagsomme, og personen kan derfor forsøke å unngå tanker, situasjoner, folk eller steder som minner dem om traumet.
3. *Fysiologisk aktivering.* Kroppens tilstand av alarmberedskap som reaksjon på den traumatiske hendelsen kan vedvare etter at hendelsen er over, noe som kan medføre konstant rastløshet og uro. Dette kan gi utslag i for eksempel problemer med søvn og konsentrasjon, hukommelsesvansker, redusert energi, økt skvettenhet, irritabilitet og sinne.

Disse reaksjonene er naturlige hos mennesker som har blitt utsatt for en traumatisk hendelse, og vil normalt gå over av seg selv etter en tid. Hos noen kan imidlertid symptomene vare lengre, og utvikle seg til posttraumatiske stressplager, eller i verste fall til posttraumatisk stresslidelse (PTSD) (NKVTS, 2011).

Akkurat *når* de posttraumatiske stressreaksjonene inntreffer, kan variere fra individ til individ. For noen vil de inntreffe kort tid etter hendelsen, for andre vil tilstanden vise seg først noen uker eller måneder etter at de har vært utsatt for de traumatiske hendelsene. Man antar imidlertid at noen kan oppleve "forsinkede" reaksjoner på traumatiske hendelser, seks måneder eller mer etter eksponering. Det har man for eksempel observert blant flyktninger som lever i stor usikkerhet og som først får reaksjoner på det de har vært utsatt for når hverdagen deres har stabilisert seg. Personer som tidligere har hatt en posttraumatisk stresslidelse har økt risiko for nye episoder av PTSD hvis de utsettes for nye traumer.

4.1.1 Mål på posttraumatiske stressplager

Vi spør ungdommene om de har opplevd krig på nært hold. De som svarer bekreftende på dette blir så bedt om å krysse av for om de fremdeles har et eller begge av to symptomer på påtrengende minner¹. Dersom de ikke har opplevd krig på nært hold, eller har opplevd krig, men ikke har symptomer på posttraumatisk stress, får de en skåre på 0. Ungdommer som har opplevd krig og rapporterer ett symptom får en skåre på 1, mens de som rapporterer begge symptomene får en posttraumatisk stressskåre på 2. Disse spørsmålene dekker med andre ord ikke alle tre hovedkriteriene for å identifisere en posttraumatisk stresslidelse, men kun to symptomer på at personen gjenopplever hendelsene. Vi refererer til dem som posttraumatiske stress symptomer (PTSS).

4.2 Resultater

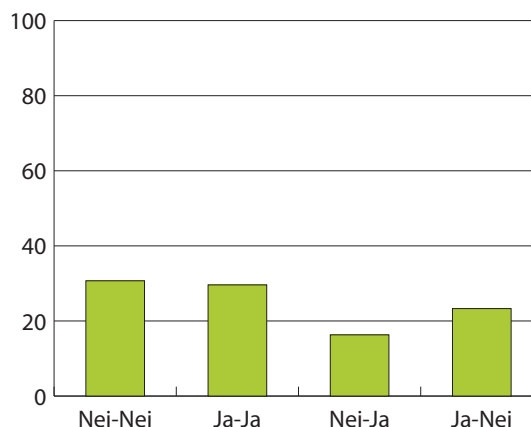
4.2.1 Forekomst av krigsrelaterte traumer og posttraumatisk stress

Av ungdommene som har deltatt på to tidspunkter er det så mange som 216 (79 %) som på T1 oppgir at de har opplevd krig på nært hold. Bare 73 (33 %) av disse sier at de ikke har noen symptomer på gjenopplevelse av hendelsene, mens de fleste rapporterer at de fremdeles plages av ett av symptomene, 56 (26 %), eller begge, 83 (40 %). Det betyr at til sammen over halvparten, 143 av deltakerne, informerer om at de sliter med påtrengende minner fra krigsrelaterte opplevelser.

¹ Disse spørsmålene er hentet fra Innvandrers-HUBRO (helseundersøkelsen i Oslo, 2002;) (Seglem, Oppedal & Raeder, 2011).

4.2.2 Stabilitet og endring i posttraumatiske stresssymptomer

Rundt 60 % av alle deltakerne hadde stabil forekomst av PTSS fra T1 til T2. 80 (30 %) meldte at de ikke hadde krigsrelaterte posttraumatiske stresssymptomer på noen av tidspunktene, mens omtrent like mange, 80 hadde ett eller begge symptomene både på T1 og T2 (Figur 3).

Figur 3. Prosentandel av alle ungdommene som rapporterer stabile posttraumatiske symptomer (nei-nei/ja-ja), og som rapporterer endring (nei-ja/ja-nej)

En liten andel av ungdommene, 16 %, som ikke hadde PTSS på T1, oppga på T2 at de hadde påtrengende minner. Vi har dessverre ikke informasjon som kan fortelle hvorvidt denne "Nei-Ja" gruppen har hatt symptomer tidligere, før de deltok i UngKul første gang, som av en eller annen grunn vender tilbake, eller om det kan være senreaksjoner på traumatiske hendelser som blir utløst av andre problematiske eller traumatiske erfaringer.

Vi håper derimot at fremtidige analyser kan kaste lys over faktorer som bidrar til at nivået i PTSS går ned fra T1 til T2.

5 PTSS og depresjon

5.1 Bakgrunn

Studier både av voksne og barn har vist at psykiske lidelser som angst og depresjon er nesten like vanlig som PTSD etter traumatiske erfaringer, spesielt etter krigsrelaterte traumer (Bolton et al., 2000). Når det gjelder flyktningbarn og –ungdom tyder noen studier på at personer som har utviklet PTSD på grunn av traumatiske erfaringer forut for migrasjonen, har større risiko enn andre for depressive plager relatert til pågående belastninger i hverdagen etter bosetting i nytt land (Heptinstall, Sethna & Taylor, 2004; Sack et al., 1996). Belastninger som kan øke risikoen for depresjon inkluderer blant annet forsinkelser i asylsøknadsprosessen, problemer med å få arbeid, språkvansker, diskriminering og ensomhet (Heptinstall et al., 2004).

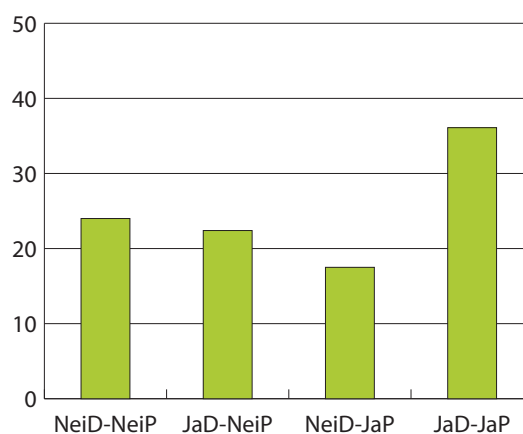
Nåværende forskning viser altså at både PTSD og depresjon kan utvikles som konsekvens av at en person har vært eksponert for traumatiske hendelser. Samtidig kan depresjon også utvikles som resultat av pågående belastninger i hverdagen etter ny bosetting. Personer som har, eller har hatt, PTSD synes å være særlig sårbare i slike situasjoner. Det kan med andre ord være vanskelig å skille mellom hva som er årsak til posttraumatiske stressplager, og hva som er årsak til depresjon hos våre deltakere.

5.2 Resultater

I dette prosjektet har vi informasjon om hvor mange ungdommer som har symptomer både på posttraumatiske stress og på depresjon, og om hvilke sammenhenger som finnes mellom posttraumatiske stressplager og endringer i depresjon. For disse analysene har vi brukt grenseverdien for subkliniske symptomer (18) på depresjon. Dette har vi gjort av to grunner: For det første fordi analysene ovenfor viste at ungdom som hadde skårer rundt den subkliniske grenseverdien på T1, hadde økt risiko for å utvikle mer depressive plager til T2. For det andre antar vi at når depressive plager også i det subkliniske området forekommer sammen med PTSS, vil de det angår ha dårligere emosjonell, sosial og kognitiv fungering enn ungdommer som rapporterer subklinisk depresjon uten PTSS.

5.2.1 Komorbiditet

24 % av alle som har deltatt i undersøkelsen på to tidspunkter er i lavrisiko-gruppen når det gjelder depresjon, samtidig som de heller ikke har symptomer på posttraumatiske stress. Det er høyest andel ungdommer (36 % av alle deltakerne), i gruppen som oppgir at de *både* har depressive plager over den subkliniske grenseverdien og ett eller to symptomer på krigsrelaterte posttraumatiske stressplager. Omtrent like mange ungdommer oppgir å ha høyt nivå av depressive plager, uten symptomer på PTSS, ca 22 %, som de som rapporterer at de har PTSS, men lavt nivå av depresjon, ca. 18 %. (Figur 4)

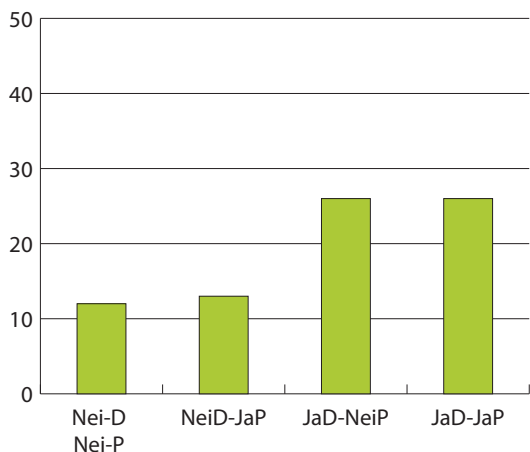

Figur 4. Prosentandel uten noen symptomer (NeiD-NeiP) med bare depresjon eller PTSS (JaD-NeiP; NeiD-JaP) og med komorbid depresjon og PTSS (JaD-JaP).

5.2.2 Komorbiditet og gjennomsnitt i depresjon

Når vi undersøker gjennomsnittsnivået i depresjon i de fire gruppene med ulikt mønster av komorbiditet, finner vi at den gruppen som er i lavrisikogruppen for depressive plager og heller ikke har PTSS (NeiD-NeiP) har omtrent samme gjennomsnitt i depressive plager, som gruppen som er lavrisiko depresjon, men rapporterer PTSS (NeiD-JaP).

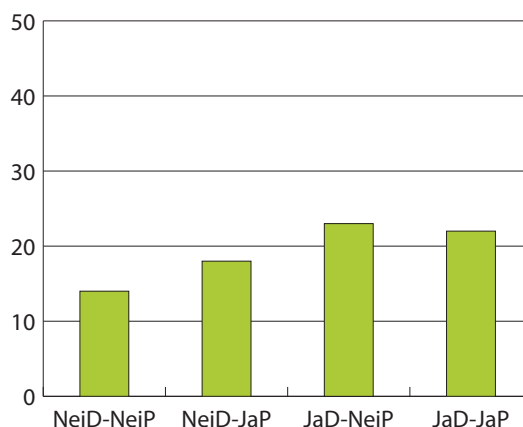
På samme måte har ungdommene med depresjonsnivå over den subkliniske grenseverdien betydelig høyere gjennomsnitt i depresjon, uavhengig av hvor-

Figur 5. Gjennomsnittlig depresjonsskåre på T1 hos ungdommer som verken har depresjon eller PTSS (NeiD-NeiP), som har enten bare depresjon (JaD-NeiP) eller bare PTSS (NeiD-JaP) eller som har komorbid depresjon og PTSS (JaD-JaP)

vidt de har PTSS eller ei (Figur 5). Det ser altså ikke ut til at tilstedeværelsen av PTSS øker risikoen for depressive plager blant deltakerne i UngKul-studien.

Når vi undersøker endringer i depresjon over tid, finner vi at de ungdommene som på T1 har lavt nivå av depressive plager, men rapporterer ett eller to symptomer på PTSS, rapporterer signifikant høyere gjennomsnitt i depresjon på T2 (18) enn de ungdommene som hadde lavt nivå i depresjon *uten* PTSS (14). Ungdommer som allerede hadde depresjon over den subkliniske grenseverdien på T1 har imidlertid samme nivå i depresjon på T2 enten de hadde komorbid PTSS eller ei (Figur 6).

Figur 6. Gjennomsnitt i depresjon på T2 hos ungdommer som på T1 verken har depresjon eller PTSS (NeiD-NeiP), som har enten bare depresjon (JaD-NeiP) eller bare PTSS (NeiD-JaP) eller som har komorbid depresjon og PTSS (JaD-JaP)

Det er ikke mange studier som har undersøkt sammenhengen mellom depresjon og enkeltdimensjoner av PTSD. Men funn fra én slik studie viser at det er den *fysiologiske aktiveringen*, ikke påtrengende minner eller unngåelsesatferd, som forsterker effekten av en samtidig depresjon (Rubacka et al., 2008). Dette kan være årsaken til at vi ikke finner signifikante sammenhenger mellom forekomst av PTSS i form av påtrengende minner, og nivå i depresjon blant våre deltakere. Unntaket synes altså å være at PTSS på T1 ser ut til å predikere høyere depresjonsskåre på T2, men bare hos ungdommer som har lav depresjonsskåre på T1.

6 Mestring og sosial støtte

6.1 Bakgrunn

Ungdommer som opplever en opphopning av langvarige belastninger i hverdagen sin, har økt risiko for å utvikle depresjon (DeLongis, Folkman & Lazarus, 1988). Hvordan man mestrer sine utfordringer kan imidlertid ha stor betydning for effekten av slike belastninger på psykiske plager. Mens noen oftere benytter aktive, problemløsende mestringsstrategier, foretrekker andre å unngå å tenke på problemene, for eksempel ved å søke underholdning eller andre aktiviteter som kan få tankene bort fra det som er vanskelig. Hvilke mestringsstrategier man velger avhenger både av ressurser hos en selv, som grad av selvtillit eller optimisme, men også av hvilke ressurser som finnes i miljøet rundt. Det å ha tilhørighet i og tilgang på sosiale nettverk som kan yte støtte og hjelp, både praktisk og følelsesmessig når man trenger det, er en av de viktigste ressursene i miljøet (Cohen & Wills, 1985). Disse ressursene kan bidra til at man kommer gjennom vanskelige perioder uten å utvikle depressive plager.

Hvilke type mestringsstrategier man benytter, vil også avhenge av hva slags belastninger man er utsatt for. Problemer med å forstå fagene på skolen krever annen problemløsning enn bekymringer for familien som befinner seg i krigsherjede områder i utlandet. Våre studier har vist at enslige flyktninger benytter mange ulike mestringsstrategier (Christoffersen, 2007), og betydelig flere både aktive og unngående strategier enn andre norske ungdommer, både med og uten innvandrerbakgrunn (Seglem, Oppedal & Røysamb, 2011).

6.1.1 Mestringsintervjuet

Intervjuet vi har benyttet bygger på ungdomsversjonen av *Private Theory Interview (PTI)* (Ginner, Werbart, Levander & Sahlberg, 2001). Dette er et semistrukturert intervju der hovedhensikten er å få informasjon om hvordan ungdommene håndterer problemene som oppstår i hverdagen. Intervjuet vektlegger deres subjektive oppfatninger av

- Hvilke problemer de står ovenfor
- Hvilke forestillinger de har om hvordan disse problemene har oppstått
- Måten de håndterer disse problemene på

- Hvordan de tror de vil håndtere tilsvarende problemer senere i livet

Intervjuene er lest og analysert i sin helhet, men siden vi fokuserer på spørsmål knyttet til problemer og mestring i denne rapporten, har vi særlig analysert svarene knyttet til spørsmål nummer en og tre i intervjuguiden, som er beskrevet over.

6.2 Resultater

I denne delen av rapporten vil vi beskrive og drøfte informasjon fra intervjuer vi har gjort med noen av deltakerne i EM-prosjektet om hvilke belastninger de opplever i hverdagen, og hva de gjør for å løse dem. Hensikten er å illustrere med ungdommenes egne ord hva slags vanskeligheter de opplever som mest utfordrende i hverdagslivet, og hvordan de oppfatter sine muligheter til å løse disse problemene. Navnene vi benytter i denne delen er fiktive. Vi analyserte intervjuene med bakgrunn i følgende problemstillinger

- Hvilke problemer forteller ungdommene at de har
- Hvilke mestringsstrategier forteller de at de tar i bruk
- Hvem søker ungdommene sosial støtte hos når de har problemer
- Hvordan opplever de betydningen av sosial støtte

6.2.1 Ungdommenes problemer

Vi tok utgangspunkt i ungdommenes problemer for å undersøke hvordan de beskriver at de håndterer problemer i hverdagen, og for å se på hvilke ressurser i nettverkene sine de forteller at de tar i bruk. Noen av ungdommene tar kun opp ett problem i intervjuene, mens andre nevner opp til fem problemer. Problemene kan i hovedsak knyttes til fem ulike hovedområder:

1. Savn/ensomhet. 22 av de 32 ungdommene (68 %) vi intervjuet nevnte spesifikt at de hadde problemer i hverdagen som enten var knyttet direkte til savn av familiemedlemmer eller at de føler seg ensomme i Norge. Problemene er også knyttet til bekymringer for familie i hjemlandet når det gjelder deres helse,

sikkerhet eller andre forhold. Ungdommene forteller oss at savnet og/eller ensomhetsfølelsen ofte er så omfattende at den går ut over flere andre områder i livene deres, særlig når det gjelder søvnkvalitet og konsentrasjon på skole eller jobb.

2. Kultur/språk. 20 av ungdommene (62 %) oppgir språklige og kulturelle utfordringer i møte med det norske samfunnet som noen av sine belastninger. Mange av ungdommene har eller har hatt problemer med å lære seg norsk. Særlig forteller noen at det er vanskelig å lære seg norsk når de blir plassert i innføringsklasser med andre som heller ikke snakker norsk. I tillegg forteller de om problemer med å få kontakt med nordmenn. De forteller også om utfordringer knyttet til ulike former for sosial kontroll fra sine egne etniske nettverk her i Norge. Noen av ungdommene nevner også problemer med å få venner, eller at de har konflikter i vennerelasjoner.

3. Økonomi/utdanning/jobb. 13 av ungdommene (40 %) angir problemer med å få fulltids- eller deltidsjobb, problemer fordi de ikke kommer inn på studiene de ønsker eller usikkerhet rundt valg av studieretning. Problemer knyttet til familiens forventninger om at de skal hjelpe til økonomisk, eller ungdommenes eget ønske om dette, hører inn under denne kategorien. Herunder faller også avveilingen mange av ungdommene gjør mellom det å fortsette på skole, eller å gå over i en jobb der de kan tjene penger for å forsørge familien.

4. Bosituasjon. 7 av ungdommene (22 %) forteller at de har problemer knyttet til sin nåværende bo- og omsorgssituasjon, for eksempel at de må flytte til en kommune de ikke ønsker å bo i eller at de må flytte ut av et bofellesskap fordi de har nådd en viss alder. (Oppedal, Jensen og Seglem, 2009). Problemene kan også være knyttet til konflikter i hjemmet eller konflikter med omsorgspersoner de bor sammen med.

5. Helseutfordringer. 7 ungdommer (22 %) oppgir relativt store belastninger i form av kroniske sykdommer, eller hemmende forbigående skader og sykdommer som eksempelvis ryggproblemer eller en brukket arm. Utfordringer knyttet til graviditet hører også inn her.

Tabell 2. Antall som oppgir ulike belastninger

Type belastning	Antall (%)
Savn/ensomhet	22 (68 %)
Kultur/språk	20 (62 %)
Økonomi/utdanning/jobb	13 (40 %)
Bosituasjon	7 (22 %)
Helseutfordringer	7 (22 %)

6.2.2 Ungdommenes mestringsstrategier

Analysen av de 32 intervjuene viser at følgende mestringsstrategier i størst grad blir benyttet av ungdommene, uavhengig av type problem:

1. Aktiv problemløsning innebærer at ungdommene setter i verk konkrete tiltak for å bedre situasjonen sin, inkludert å søke emosjonell, informativ eller instrumentell sosial støtte. Eksempler på annen aktiv problemløsning er å søke familieegjenforening, sende penger til familie i hjemlandet, at de selv prøver å bruke lite penger her i Norge, at de jobber hardt med skolearbeidet eller at de aktivt søker jobb.

2. Kognitiv restrukturering. Denne mestringsstrategien innebærer at ungdommene reduserer de vanskelige følelsene knyttet til problemene de står overfor ved for eksempel å tenke at andre har det verre enn dem selv, ved å prøve å tenke positivt, ved å orientere seg mot fremtiden eller ved å lage forklaringer eller unnskyldninger for problemene de har.

3. Distraksjon innebærer at ungdommene gjør noe aktivt for å distrahere seg selv fra problemene sine, slik som for eksempel å trene, høre på musikk, holde på med pc eller være sammen med venner.

4. Å løse problemene selv er en strategi som flere ungdommer spesifikt nevner. De forteller oss at siden ingen kan hjelpe dem med problemene deres må de håndtere problemene selv eller lære seg å leve med dem.

6.2.3 Type problem og de ulike mestringsstrategiene

Hvordan ungdommene håndterer problemene sine varierer med type problem og hvilken situasjon de oppstår i. Analysene våre viser forskjeller i bruken av mestringsstrategier når det gjelder hvordan de takler *savn/ensomhet* sammenliknet med de andre problemene. Selv om ungdommene søker sosial støtte for alle problemene de nevner, ser vi at dette er den klart viktigste mestringsstrategien når det gjelder problemer knyttet til savn/ensomhet. Men når det gjelder emos-

jonell sosial støtte, som for eksempel å prate med noen om problemene sine, er mange usikre på hvorvidt det faktisk hjelper. Ungdommene er derfor av den oppfatning at de i tillegg må løse disse problemene på egen hånd. I den grad ungdommene tar i bruk aktiv problemløsning for å takle savn og ensomhet, involverer dette som regel å jobbe for å søke om familiegjenforening.

Kategorien *kultur/språk* omfatter både problemer knyttet til det å lære norsk og tilpasning til det norske samfunnet (akkulturasjon). Når det gjelder problemer knyttet til det å lære norsk, er det å søke hjelp og støtte fra lærere/leksehjelpere eller annen form for aktiv problemløsning som å jobbe hardt med skolearbeidet, som ungdommene benytter seg av. Det er særlig når de opplever moralske dilemmaer som bunner i verdiforskjeller mellom opprinnelseskulturen og norsk kultur, at de finner det mest hensiktsmessig å løse

problemene selv. Eksempler på slike moralske dilemmaer er jenta som synes det var problematisk at ingen andre enn hun selv kunne bestemme om hun skulle ha overnattingsbesøk av kjæresten eller ei, eller jenta som ikke visste hvordan hun skulle håndtere at hun ble møtt med kritiske blikk fra voksne menn fra sitt hjemland på grunn av klesdrakten sin.

Felles for problemer som faller inn under kategoriene *økonomi/utdanning/jobb, bosituasjon* og *helseutfordringer* er at dette er problemer som ungdommene i større grad søker støtte til fra hjelpeapparatet, og i mindre grad tenker at de må løse på egenhånd. Når det gjelder bosituasjon er naturlig nok barnevernet eller flyktningtjenesten ofte involvert. Når det gjelder problemer som har med strukturelle forhold som opplevd diskriminering på arbeidsmarkedet å gjøre, ser vi at de fire ungdommene som nevner dette

Tabell 3. Mestringsstrategier i forhold til problemkategori

	Sosial støtte	Aktiv problemløsning	Kognitiv restrukturering	Distraksjon	Løse problemene selv
Savn/ensomhet	x	x		x	x
Kultur/språk	x	x	x		x
Økonomi	x	x	x	x	
Bosituasjon	x	x	x		
Helseutfordringer	x	x	x	x	

spesifikt, tar i bruk kognitiv restrukturering for å mestre følelsene knyttet til dette problemet. For eksempel er det tre ungdommer som forteller at de opplever å bli diskriminert i hverdagen. Alle tre sier at de likevel ikke tror nordmenn er rasister, men bortforklarer de diskriminerende handlingene med at de tror nordmenn er redde for det ukjente, eller skylder på at de selv ikke har gode nok norskkunnskaper. Når de søker sosial støtte i forbindelse med valget om hvorvidt de skal gå videre på skole eller få seg en jobb, gjør de det helst hos personer de har et nært og fortrolig forhold til. Dette gjelder også for savn og ensomhet. For de fleste av ungdommene er det viktig å tenke positivt om situasjonen sin her og nå, og samtidig se positivt på fremtiden. Flere av dem er imidlertid svært tydelige på at de må jobbe hardt for at livet skal bli bra.

6.3 Sosial støtte som mestringsstrategi.

Sosial støtte betegner generelt den hjelp og støtte mennesker mottar fra sine nære omgivelser. Man kan søke sosial støtte på ulike måter, ved å be noen om informasjon og opplysninger, ved å be om direkte hjelp i form av penger eller tjenester eller man kan prate med folk for "å lette på trykket". Det er vanlig å kategorisere ulike typer sosial støtte i forhold til den funksjonen den har (Taylor et al., 2004):

- *Informativ støtte*: hjelp til å forstå, og informasjon om hva som er problemet
- *Instrumentell støtte*: direkte hjelp i form av ulike varer og tjenester, som for eksempel økonomisk hjelp
- *Emosjonell støtte*: forsikringer om at man er en person som er verdifull og blir satt pris på

I analysen av intervjuene har vi fokusert på hvilke vurderinger ungdommene har gjort når det gjelder om de skal søke sosial støtte eller bruke andre mestringsstrategier når de står overfor et problem i hverdagen. Da vi stilte ungdommene mer spesifikke spørsmål om betydningen av sosial støtte, var det særlig tre vurderinger som gikk igjen:

- At det ikke hjelper, og at det derfor ikke er hensiktsmessig
- At det er fint å søke sosial støtte for praktiske ting, men at de holder personlige ting for seg selv
- At det er bra å søke sosial støtte og at det hjelper uansett

Enslige mindreårige har ofte blitt betegnet som "tause". Hjelde (2004) har studert den tausheten ungdommene formidler både i forhold til hjelperne, andre voksenpersoner og også i forhold til forskeren som studerer dette feltet. Hun fant at ungdommene er påfallende tause og vaktsomme og viste vegring mot å inngå i

Tabell 4. Antall deltakere som søker støtte hos ulike personer for ulike problemer

Problem ► Sosial støtte fra ▼	Savn/ ensomhet	Kultur/språk	Økonomi	Bosituasjon	Helseutfordringer
Familie Norge	6	4	1	1	
Familie hjemland	4	2	2		
Kjæreste		1	1	1	
Venner	6	5	3	4	3
Ansatte flyktningtj./ barnevern	1	2	1	3	
Lærer /leksehjelp		14		2	2
Psykolog/ lege	3	1			2
Verge	1				
Flyktningguide	2		1		
Andre	1	6	2	1	
Ingen	4	3			

nære, personlige relasjoner, spesielt overfor voksne. Hun argumenterer for at tausheten er knyttet til alder og identitet, tilpasning og til traumatiske opplevelser. Våre funn viser at mange ungdommer ikke synes det er noe vits i prate med noen om problemene sine, for det hjelper likevel ikke.

I den videre analysen har vi valgt å belyse ungdommenes vurderinger av å snakke om problemene sine, med utgangspunkt i tre betegnende utsagn fra dem:

- Hvorfor skal jeg snakke når ingen kan hjelpe meg med problemene mine
- Jeg holder personlige ting for meg selv
- Når jeg snakker med noen om det jeg tenker på, blir jeg lettere

6.3.1 "Hvorfor skal jeg snakke når ingen kan hjelpe meg med problemene mine?"

Uavhengig av om ungdommene synes det er godt å snakke eller ikke, nevner mange at de opplever at det å snakke om problemene ikke gjør at problemene blir løst. Flere av ungdommene oppfatter problemene som uløselige. Når det i tillegg gjør vondt å snakke om dem, velger noen å la være. Som nevnt i det foregående kapittelet, er disse uløselige problemene særlig knyttet til savn og bekymringer for familie i utlandet og ensomhetsfølelse her i Norge.

Samira er 19 år og har vært i Norge i syv av dem. Hun har en syk mor som bor i hjemlandet, og familien forventer derfor at hun sender penger hjem. Samira forteller at hun har lite penger, og at hun må jobbe ved siden av skolen for å ha nok penger til å klare seg selv. Hun skulle ønske hun hadde råd til å sende penger til familien, så hadde hun sluppet å bekymre seg så mye for dem. Samiras opplevelser fra hjemlandet, fra flukten og fra de første årene her i Norge preger henne sterkt, og gamle og nye problemer forsterker hverandre. Hun gråter da hun forteller oss om de utfordringene hun har i hverdagen. Tidligere gikk hun til psykolog i et forsøk på å bearbeide erfaringene, men Samira forteller oss at hun ikke synes det hjalp:

På grunn av fortiden min jeg har gått hos psykolog. Men så tenkte jeg at det ikke hjelper å snakke og sånn. Så jeg bare slapp av, jeg bare, nei jeg skal ikke gå mer. Så nå går jeg ikke hos psykolog og sånne ting. Det blir to, det blir tre år siden. Jeg er ferdig med det.

Hvor lenge gikk du til den psykologen?

Jeg gikk bare ett år.

Og hvorfor sluttet du?

Jeg vet ikke, jeg bare snakket og snakket og så følte jeg liksom, er jeg dum eller jeg snakker jeg for en person

som... de kan ikke gjøre noe, vet du. De bare hører, men de kan ikke gjøre noe med det. Så jeg bare, hva er det vitsen med det at jeg går dit da?

Kunne du tenke deg at den psykologen kunne gjort noe annet for at du skulle få det bedre?

Ja, gi noen råd og sånne ting da. Tips som jeg kan få det litt bedre med. Men... så hun kunne ikke gjøre noe med det, så jeg bare, okay.

Så du fikk ikke noe råd eller veiledning av den psykologen?

Nei, ingenting. Så jeg bare gikk, gikk der hver uke, en gang i uken. Og så bare snakke med dem, og så kom hjem. Og det er samme opplevelsen, det er ikke noen forskjell. Og, hva er vitsen?

Samira søkte først og fremst informativ og instrumentell støtte av psykologen, men følte ikke at hun fikk den hjelpen hun trenger. Emosjonell støtte søker hun hos kjæresten sin. Hun ønsket at psykologen kunne gi konkrete råd om ting som ville ha hjulpet henne i hverdagen.

Også Mehdis historie viser ungdommenes erfaringer med det offentlige hjelpeapparatet. Mehdi er 18 år og har vært i Norge i fire år. I likhet med Samira føler han på et forsørgeransvar for familien i hjemlandet. Han ønsker derfor å jobbe fremfor å gå mer på skole. Mehdi forteller at kommunen ikke vil gi ham økonomisk støtte dersom han slutter på skolen. Han føler derfor at de som jobber i barnevernet egentlig ikke bryr seg om han, fordi de ikke kan hjelpe til med det som egentlig plager ham mest:

Føler du at du holder det veldig mye inne selv eller søker du hjelp hos andre, snakker med andre?

Det er jo litt forskjellig, men... hvis jeg, men det er jo, de, sånn som jeg tenker sjøl, ikke sant, de bryr seg ikke veldig mye om deg. Hva du tenker eller hvordan du, hvordan du har det...men jeg har jo prøvd å si til dem det har jeg har vanskeligheter med.

Hvem da?

Personalet som jobber... Jeg har ikke pappa eller mamma her, så jeg må jo snakke med de som jobber på barnevernet. Stort sett, de bryr seg ikke om det. Så da sier jeg... hva er vitsen med å snakke med dem... de ikke kan hjelpe?

Mehdi forteller at han snakker med fetteren sin og sine beste venner om ting som er vanskelige i livet sitt. Han synes det hjelper. Historien hans illustrerer at mestringsstrategien som innebærer å løse problemene på egen hånd, kan være basert på negative erfaringer der de for eksempel har bedt om hjelp for problemene, men ikke fått den hjelpen de føler de trenger. Tillit og opplevd genuin omsorg fra hjelpernes side er vesentlig for opplevelse av emosjo-

nell støtte. Om man opplever støtte avhenger både av nettverket og av personen selv.

Hamid er 17 år gammel og har bodd i Norge i to år. Han både savner og er bekymret for familien i hjemlandet. Han mener det eneste som kan hjelpe ham er at han får mulighet til å sende penger til familien sin eller at de får komme til Norge. Han forteller om hvem han har snakket med om disse problemene:

Jo da, jeg har snakka med noen... min primærkontakt. Ja, og vergen min. Jeg har en verge og. Men... det hjelper ikke.

Hvorfor hjelper det ikke å snakke med dem?

Det er ikke de som bestemmer.

Snakke med venner om det da? Har du gjort det? Eller andre du kjenner?

Ja. Men hvis jeg snakker med dem... tror du det hjelper? Nei.

Jeg tenker at noen ganger så... kan det hjelpe å snakke med noen som er i samme situasjon eller?

Ja, men det er bare snakking, ikke sant. Ikke noe mer...

Hvis det var et annet problem du hadde, ville du da også følt at det ikke hjalp å snakke med noen, eller kunne det da hjelpe å snakke med noen?

Man kan jo prøve [...] Så hvis det ikke hjelper... så... hvorfor må man gjøre det?

Hamids møte med det offentlige hjelpeapparatet er noe tosidig. På den ene siden opplever han å få god emosjonell støtte når han først ønsker å snakke om problemene sine, samtidig føler han seg presset til å snakke. I hjelpeapparatet møter ungdommene ofte forestillinger om at "å prate med noen" er den beste (og kanskje også eneste) måten å håndtere problemene på. Personene som Hamid opplever at gir ham sosial støtte, er også de som er kilde til skuffelse og frustrasjon.

6.3.2 "Jeg holder personlige ting for meg selv"

5 av de 32 ungdommene vi intervjuet ga tydelig uttrykk for at de sjelden eller aldri snakket om personlige problemer. Samtlige søkte støtte for praktiske problemer, og de følte de fikk hjelp til å håndtere disse problemene. Til tross for at disse fem ungdommene sjelden eller aldri snakket om personlige problemer, så de positivt på fremtiden. Tre av disse ungdommenes historier gir oss innblikk i hvorfor det kan være vanskelig å snakke om personlige ting.

Bashir er 19 år og har vært i Norge i seks år. I løpet av de seks årene har han endret seg med tanke på hvor mye han snakker om problemene sine. Da han først kom til Norge holdt han problemene mest for seg selv, så valgte han i en periode å prate om dem, mens han nå har gått tilbake til å holde det meste for seg selv

igjen. Selv om han ikke har så store problemer lenger, synes han fremdeles at det er vanskelig å håndtere savnet av familien sin:

Så det er ikke alt du vil snakke med andre om?

Jo, det meste ja, men det kan være noen ganger noen personlige ting da som du tenker.. den der må du bare takle selv, ikke sant, [...] Men det er ikke så mye som er personlige ting da, men det skjer noen ganger. Det kan hende.

Og hva gjør du da?

Da bare takler jeg det. Går ut, tar frisk luft, og prater med venner, trener... Ser om jeg klarer å gjøre bedre. Hvis ikke så, da jeg prøver jeg bare å glemme det... hvis jeg ikke får til å gjøre situasjon bedre.

Som mange av ungdommene, forsøker Bashir å løse de "uløselige" problemene sine på egen hånd. At noen av ungdommene ikke snakker om problemene sine, kan også handle om at de synes de er for vanskelige å snakke om.

Kidist er 17 år, og hun har vært i Norge i tre år. På åpningsspørsmålet vårt om det er noe hun synes er vanskelig for tida, svarer hun at hun synes det er vanskelig å snakke om problemene sine. Hun forteller at hun sjelden snakker med noen om problemene sine, og hun tror ikke det vil løse problemene hennes. Kidist har imidlertid et nært forhold til Gud. Hun forteller Gud om alle sine problemer, og hun føler det gir henne styrke. Forholdet til Gud gjør at hun føler seg takknemlig og får en positiv innstilling til livet:

Hvis du sier at du lever et godt liv, da du kan leve godt. Hvis du sier at du ikke har et godt liv, da... Fordi jeg tror på Gud, ikke sant... jeg tror på bibelen... også det står at hvis du sier livet ditt skal bli godt, det skal bli godt.. hvis du ber... Jeg holder alle mine ting for meg selv, jeg deler ikke med andre, men takk Gud... jeg deler med Gud, [...] ... hvis ikke skulle jeg bli helt full med tanken min... helt full... Jeg kunne ikke gått på skole, helt full.. det går ikke... tanken ... jeg kunne ikke høre hva læreren sa fordi jeg hadde hatt alt ting i hodet.

Hvis du ikke deler den med noen?

Ja.

Du føler at det hjelper å dele det med noen?

Ja... men jeg deler det ikke med andre folk... det vet jeg... jeg deler ikke... men den eneste jeg gjør det med er Gud.

Så du deler det med Gud?

Ja, og da føler jeg meg ok psykisk, at livet mitt er fantastisk. Da har jeg har ingen problemer.

Omar er 18 år på tidspunktet vi intervjuer han, og har vært i Norge i seks år. Han forteller oss at han ikke liker å dele negative ting med andre, men spør hvis

han trenger hjelp til noe praktisk i hverdagen. Han har fått råd fra de som er rundt ham om at det hjelper å snakke om negative og vanskelige opplevelser. Omar forteller at han ikke har snakket så mye med andre om de problemene han har, og han er usikker på om det vil hjelpe ham. Han svarer slik på spørsmålet om han snakker med noen om problemene:

Nei, det liker jeg ikke å snakke om. Jeg liker ikke å dele med andre. Så hvis det ikke hjelper så blir det bare sånn. Grensen min går ved ikke å dele med andre med hvordan jeg har det i det daglige.

Du gjør ikke det?

Nei, jeg har aldri gjort det. [...] Jeg mener at jeg liker ikke liksom å fortelle mennesker hvordan jeg har det. Det er greit det å fortelle den gode delen, den forteller jeg. Og den dårlige delen jobber jeg med selv hvis det går.

Selv, alene?

Ja, sånn indirekte da. Jeg går ikke og forteller det. Hvis jeg trenger hjelp så sier jeg at jeg trenger det og det. Men mesteparten går jeg til mor og far med. Og søsknene mine. Jeg er liksom ikke stolt av å fortelle (om problemene sine).

Så du forteller til moren og faren din eller til søsknene dine hva som er vanskelig?

Til mor og far gjør jeg det. Hvis de kan hjelpe, så kan de hjelpe. Hvis ikke, så ber jeg de om ikke å si det videre. Og det respekterer de.

Omar er opptatt av at han ikke vil fortelle om negative ting, men han knytter også det å ha problemer opp mot stolthet. Han ønsker ikke at hvem som helst skal vite at han har problemer, og forteller derfor ikke om problemene sine til så mange. Schaefer m.fl. (1981) argumenterer for at hvorvidt man har tillit til andre er med på å avgjøre om du søker støtte dersom du opplever problemer. Omar vet at foreldrene hans ikke forteller andre om problemene hans, og derfor ønsker han å dele sine innerste tanker med dem.

Reza er 17 år og har kun vært i Norge i ett år. Han forteller oss at han sliter med mange problemer. Han har problemer med å konsentrere seg på skolen, i tillegg til at han har en fysisk sykdom som preger hverdagen hans. På grunn av sykdommen har Reza behov for å gå ofte til lege, men forteller at han ikke har penger til å gå så ofte som han burde. I likhet med Omar er Reza også opptatt av å begrense hvem han snakker med om problemene sine. Han tilhører en religiøs minoritet i hjemlandet, og vil derfor ikke snakke med andre enslige flyktninger fra hjemlandet sitt om problemene sine. Han frykter at det han forteller på en eller annen måte vil kunne komme til å skade familien hans i hjemlandet. Han forteller at det kan være vanskelig å fortelle om problemene sine til norske ungdommer:

Ja, men du veit, de... ungdommer liksom, de vil ikke, jeg har ikke lyst å fortelle dem om sånne ting. At jeg er sånn. Når jeg treffer en venn... samme hvor sint jeg er jeg prøver å være veldig hyggelig med dem. Jeg vil ikke gjøre dem sure.

Nei?

De kanskje ikke engang liker å høre om det, at jeg har problemer. Det er ikke deres problem, det er mitt problem og jeg vil ikke fortelle dem om det. Kanskje de hører ikke på meg en gang, hva jeg sier. Jeg har prøvd noen ganger. Jeg husker at jeg har snakket om problemene mine med noen av vennene mine. Til slutt merket jeg at... han hører ikke... Så jeg sa til han: Forstår du hva jeg sier? Han svarte: Hæ, hva har du snakket om?

Åja, han skjønte det ikke helt?

Jeg tenkte at kanskje jeg snakker dårlig norsk, at det var derfor han ikke skjønte det. Men jeg spurte han: Følger du med på hva jeg sa? Han sa nei, jeg tenker på kjæresten min nå...

Da får ikke du lyst til å fortelle nei...

Nei. Fordi de fleste er ungdommer som har vokst opp i Norge eller har vokst opp et sted som de har vært, de hadde et godt liv... Og de tenker ikke på sånne ting. De trenger ikke å tenke på sånne ting. De er i et trygt land... og de har det veldig godt. De har ikke noe problem. Det er meg som opplever masse rare ting, ikke de.

Det er flere enn Omar og Reza som forteller oss at de ikke ønsker å snakke med andre om de negative tingene i livet sitt. Noen av ungdommene har kanskje så sterke historier at de ønsker å beskytte sine nærmeste fra å høre deres egentlige historie. På denne måten ønsker de å skåne dem rundt seg for problemene sine. Det er også rimelig å anta at mange av ungdommene føler at de mangler språkferdigheter til å sette norske ord på sine innerste tanker og følelser til personer rundt dem.

At ungdommene ikke vil fokusere på problemene sine, kan også ha sammenheng med at mange mestrer dem ved å være positivt orientert både mot fremtiden og på situasjonen her og nå. Dersom ungdommene ikke ønsker å ta i bruk andre mestringsstrategier, er en måte å håndtere problemene for seg selv på å tenke positivt. Husseins historie er et godt eksempel på denne måten å mestre problemene sine på. Hussein hadde vært i Norge i syv år da vi intervjuet ham som 20-åring. Hussein forteller at han ikke har veldig store problemer i hverdagen, men at han savner familien i hjemlandet. På spørsmål i etterkant av intervjuet om hvordan han synes intervjuet har vært, svarer han at han synes det var vanskelig å snakke om familien. Dersom noen spør Hussein om hvordan det går med familien i hjemlandet, svarer han alltid at det går bra.

Han synes det er for vanskelig å skulle snakke om familien så ofte:

Snakker du med andre om... når du er urolig?

Nei... jeg snakker ikke med andre. Det er noen som spør hvordan jeg har det, noen jeg kjenner... da sier jeg alltid at jeg har det bra.

Molvik (2009) utførte intervjuer der fokuset var hvordan enslige mindreårige i mottak håndterer usikkerheten knyttet til om de får opphold i Norge eller ikke. Han fant at ungdommene i stor grad unngår å snakke om sine innerste tanker og følelser, blant annet fordi de var redde for at de skulle si noe som gjør at de risikerer å bli sendt ut av landet. I motsetning til Molvik finner ikke vi at ungdommene unngår å uttrykke personlige tanker og følelser, men de er restriktive når det gjelder hvem de deler dette med. Informantene som Molvik intervjuet har en uavklart situasjon om hvorvidt de får opphold i Norge eller ikke. Det er naturlig at ungdommenes ønske om å holde følelsene sine for seg selv er forskjellig i en slik mottaksperiode og etter bosettingen. Ungdommene vi har intervjuet har fått innvilget opphold i Norge, og de kan føle seg mer trygge på at ting de forteller ikke vil bli brukt mot dem. Særlig gjelder dette ungdommer som har vært bosatt i Norge i flere år.

6.3.3 "Når jeg snakker med noen om det jeg tenker på, blir jeg lettere"

Flere av ungdommene uttrykker at det hjelper å dele tankene sine med andre. Noen ser på det som helt nødvendig for å håndtere problemene sine, mens andre noe motvillig kun snakker med sine aller nærmeste. Tre av ungdommenes historier illustrerer hvorfor de synes det er bra å snakke om problemene sine med andre.

Zaya er 19 år, hun har vært i Norge i tre år. Hun forteller at hun synes det hjelper å ha en å snakke med, men at hun ikke vil snakke med hvem som helst om problemene sine:

Så du tenker at mange som kommer alene til Norge har opplevd vanskelige ting, men som ikke de vil snakke om? Det virket litt i stad som du tenkte at mange har mye vanskelig i seg men ikke sier noe?

Ja, mange som er tilbaketrukket og... det kommer veldig an på personen. [...] Jeg er litt mer den personen... som helst bare vil prate med noen... så blir jeg ferdig med det.

Du føler at det hjelper?

Ja, jeg føler at det hjelper veldig mye. Så jeg gjør det nesten bestandig. Men selvfølgelig ikke med hvem som helst.

Hvem er det du prater med sånne ting om da?

Jeg har... en god venninne som kommer fra samme land. Og så prater jeg med ho "søstera mi". Og så har jeg hatt en kontaktperson som jobber her... som jeg har prata med en del og...

Så du føler at du har noen som lytter når du trenger å snakke?

Ja, og så er det litt viktig å ha en person som kjenner til min bakgrunn og... Jeg har utrolig mange venner som ikke vet så mye... ikke en gang at jeg er flyktning og sånn. Jeg ønsker ikke å si det til alle, selv om de er mine venner.

Nei, så du vil ikke si det til alle?

Nei. Det er jo lettere å prate med de som vet hvordan jeg hadde det før.

Zeynab er 18 år og har vært i Norge i to år. Hun synes det er vanskelig å være borte fra familien sin, men savnet er litt lettere å bære når hun er sammen med andre eller når hun holder seg opptatt med forskjellige aktiviteter. Hun snakker med venninnene om hvordan hun har det, og hun tar kontakt med familien når savnet blir for stort. Hun synes denne emosjonelle støtten hjelper henne mye. Zeynab har hatt mange utfordringer i livet sitt før hun kom til Norge. Hun flyktet fra hjemlandet sitt fordi faren ville tvangsgifte henne med en eldre mann. Hun forteller om hvor viktig en av venninnene er for henne:

Har du søkt hjelp eller råd hos noen? I forhold til de problemene du har?

Når jeg har problemer snakker jeg litt med ei venninne. Hun hjelper meg også litt og gir meg litt råd og sånn. Så det støtter meg litt.

Så synes du det hjelper å snakke med henne?

Ja. Jeg liker å snakke... Så hvis du snakker det blir litt bedre... Hvis du har bare inni hodet eller i hjertet så det er litt tungt å bære. Så det føles litt bedre når du snakker med noen.

Ja, hvor ofte snakker du med henne?

Når jeg har problemer.

Og hvordan tror du det hadde vært hvis du ikke hadde kunnet snakke med henne?

[...] for jeg gråter litt for lett hvis noen irriterer meg eller sier ting... så jeg blir redd... så jeg bare begynner bare å gråte sånn... vil bare begynne å gråte.

Ja, og da kan du snakke med henne i hvert fall?

Ja, selv om jeg gråter når jeg snakker med ho, det hjelper også.

Haider er 17 år, og har vært i Norge i kun to år. Han har store bekymringer for moren som bor i et krigsherjet hjemland. Haider er skeptisk til å gå til psykolog med problemene sine, fordi han er redd for å bli oppfattet som gal. Haider kjenner flere fra hjemlandet som bor i samme by som han selv, men han vil ikke snakke om problemene sine med noen av disse personene på grunn av religiøse og politiske skiller. Han er redd for at hans historie skal skape problemer for moren i hjemlandet. Han vil heller ikke at så mange andre skal høre hans historie, fordi han ikke vil bekymre dem. Han har en god venninne her i Norge som han forteller alt han tenker til. Han vet at venninnen ikke kan hjelpe han med å få kontakt med moren, men han synes det er godt å snakke med henne. Han forteller:

Du sa litt i stad at du hadde fortalt om de vanskelige tingene til en bestevenninne, men hun kunne ikke hjelpe deg, sa du?

Ja...

Kan du fortelle litt om hva du mente med det?

Hun kan ikke hjelpe meg fordi hun ikke er fra hjemlandet mitt. Men hun er veldig snill, hun sier at hun kan hjelpe meg... men hun kan ikke hjelpe meg så mye...

Tror du det hadde vært lettere hvis venninnen din var fra hjemlandet ditt? Hadde det hjulpet deg litt?

Mmm... ja...

Hvorfor tror du det hadde hjulpet hvis hun var fra hjemlandet ditt?

Fordi hun vet hva... hjemlandet mitt har så mye problemer... kanskje hun kunne hjelpe meg. Men du vet... min venninne er ikke 18 år, hun er 17 år... så... ikke sånn... kan ikke så mye.

Det er ikke så lett å få hjelp av henne?

Nei.

Men føler du at det hjelper å snakke om det? At det hjelper å snakke om ting? At det blir bra for deg hvis du forteller det til noen... som bryr seg?

Ja, veldig bra.

Hvem de ønsker å snakke med har også sammenheng med tilknytning til egen etnisk gruppe her i Norge, noe Haider's historie gir oss et innblikk i. Slike problemer kan være særlig utfordrende fordi de er vanskelig å forstå for ansatte i det offentlige hjelpeapparatet, som i størst grad består av etniske nordmenn. Den sterke sosiale kontrollen som er til stede i enkelte grupper kan også bidra til at ungdommene er svært selektive i forhold til hvem de ønsker å prate med.

6.4 Oppsummering

6.4.1 Savn/ensomhet er det problemet flest ungdommer nevner i intervjuet

22 av de 32 ungdommene forteller oss at de har problemer fordi de savner familien eller at de føler seg ensomme i Norge. I tillegg har de utfordringer knyttet til kultur/språk, økonomi/utdanning/job, bosituasjon og ulike former for helseutfordringer. Ungdommene forteller om forholdet sitt til hjelpeapparatet, at de der får instrumentell støtte i form av hjelp til konkrete og praktiske problemer, mens de i mindre grad får informativ støtte og direkte emosjonell støtte. Den instrumentelle støtten består i hovedsak av leksehjelp, hjelp til å finne bolig, til å finne jobb og annen praktisk hjelp i det daglige. Savn av familie, ensomhetsfølelse og hjelp til å håndtere andre typer tilleggsbelastninger, synes ungdommene det er vanskelig å kunne få hjelp til.

6.4.2 Ungdommene søker sosial støtte, men er selektive i forhold til hvem de snakker med

De fleste snakker med noen om sine bekymringer, men de er svært selektive i forhold til hvem de velger å snakke med. Selv om noen av ungdommene sier at det ikke hjelper å prate og at ingen kan hjelpe, ser vi likevel at de fleste søker sosial støtte. Disse ungdommene opplever denne støtten som svært viktig. Problemer når det gjelder savn og ensomhet skiller seg ut fra de andre problemene fordi ungdommene bare ønsker å drøfte disse vanskelighetene med få, utvalgte personer, enten det er venner, nær familie, eller profesjonelle (for eksempel psykolog eller lærer). Når det gjelder de andre problemene er ungdommene mer åpne for å snakke med flere, tilgjengelige personer.

6.4.3 Ungdommene tar i bruk et vidt spekter av mestringsstrategier

Våre analyser viser at ungdommene tar i bruk et vidt spekter av mestringsstrategier når de står overfor et problem i hverdagen. Hvem ungdommene velger å snakke med avhenger av type problem, hva slags type støtte de trenger og hvilke personer som er tilgjengelige. Strategiene de velger er for det meste aktive, problemløsende mestringsstrategier, som er de mest hensiktsmessige for å håndtere problemet i en gitt situasjon. På bakgrunn av disse funnene mener vi det er viktig å anerkjenne de ressursene som ligger i ungdommene. De bør ikke betraktes som passive ofre, men som aktive "mestere" i sitt eget liv. Samtidig er det viktig å være lydhør overfor at de er i en sårbar situasjon.

7.1 Bakgrunn

En viktig målsetting i norsk innvandringspolitikk, er at personer med etnisk minoritetsbakgrunn skal bli sosialt, økonomisk og kulturelt integrert i stor-samfunnet. Når det gjelder barn og unge, er sosial integrering også et viktig utviklingsmål. Med sosial integrering tenker vi på deltakelse i sivilsamfunnets sosiale nettverk, både formelle som idrettsforeninger og andre fritidsorganisasjoner og uformelle, som for eksempel vennenettverk. Deltakelse i utdanningssystemet og arbeidslivet beskrives gjerne som økonomisk integrering, mens kulturell integrering dreier seg om å ta del i samfunnets verdier, tradisjoner og skikker.

I dette kapittelet skal vi gjengi resultater som er knyttet til de enslige flyktingenes sosiale integrasjon, et tema som har vært relativt lite berørt i forskning. Barn og unge med innvandrerbakgrunn, enten de er kommet som enslige mindreårige asylsøkere eller har annen innvandrerbakgrunn, lever i og skal tilpasse seg to kulturer: opprinnelseskulturen og kulturen i det nye hjemlandet.

7.1.1 Måleinstrumenter: Kulturkompetanse

Hvor lett er det for deg

- Å snakke på norsk
- Å snakke morsmålet ditt
- Å vite hvordan du skal oppføre deg når du besøker venner fra din kultur
- Å vite hvordan du skal oppføre deg når du besøker norske venner

Dette er eksempler på de til sammen 18 spørsmålene som vi bruker til å måle ungdommenes norske og etniske kulturkompetanse med. De angir på en skala fra 1 (veldig vanskelig) til 4 (veldig lett) hvor lett det er for dem. Den gjennomsnittlige sumskåren for de 9 spørsmålene for hver dimensjon angir nivået av kulturkompetanse fra 1 (lavt) til 4 (høyt). Ungdommene har et gjennomsnitt på 2.70 på norsk og 3.28 på etnisk kulturkompetanse.

7.1.2 Kulturkompetanse og sosiale nettverk

Rekonstruksjon av nettverk innebærer både å gjenoppta kontakt med nettverk i utlandet og å etablere nye nettverk i mottakerlandet. I de sosiale nettverkene kan ungdommene søke støtte og hjelp når de står overfor vanskelige situasjoner. De sosiale nettverkene formidler også emosjonell støtte som kan gi ungdommene en følelse av å være akseptert, verdsatt og elsket. Det er videre gjennom samspill med personer i de sosiale nettverkene at ungdommene kan etablere og utvikle nødvendig og relevant kulturkompetanse (se kapittel 1.3). I neste omgang vil bedre kulturkompetanse kunne bidra til mer omfattende nettverk og mer sosial støtte, slik vi har vist i et lavrisiko-utvalg av ungdomsskoleelever i 8. og 9. klasse (Oppedal, Røysamb & Sam, 2004). Med kulturkompetanse mener vi kunnskap og ferdigheter knyttet til alle former for kommunikasjon, både verbal og non-verbal. Det innebærer også kunnskap om atferd og samhandlingsmønstre, og om de verdiene som styrer disse. Videre innebærer kulturkompetanse kunnskap om institusjonelle strukturer. Hensikten med å utvikle god etnisk og norsk kulturkompetanse, er at man skal kunne lykkes i å føle tilhørighet til både sin opprinnelseskultur og til den norske majoritetskulturen (Oppedal, 2006). En trygg forankring i opprinnelseskulturen er et viktig fundament for at man opplever en kontinuitet i sitt eget liv; at man opplever en rød tråd gjennom sin fortid, nåtid og inn i fremtiden. Tilhørighet til norsk kultur innebærer at man føler seg som en del av majoritetssamfunnet, likestilt og likeverdig med andre norske borgere, og at man kan se seg selv som del av det norske samfunnet også i fremtiden. Vår forskning viser at det er sammenheng mellom både norsk og etnisk kulturkompetanse og psykisk helse. Barn og unge som har god kulturkompetanse, har mindre psykiske plager (Oppedal & Idsoe, 2011; Oppedal, Røysamb & Heyerdahl, 2005; Oppedal, Røysamb & Sam, 2004). Sosiale nettverk og kulturkompetanse er altså nødvendige forutsetninger for sosial (også kalt sosiokulturell) integrasjon. I forrige kapittel viste vi at ungdommene har tilhørighet til ulike sosiale nettverk, som de henter støtte fra ved behov. Resultatene våre tyder på at enslige flyktinger har signifikant mindre norsk kulturkompetanse og opplever mer

stress knyttet til akkulturasjonsprosessen enn annen ungdom med innvandrerbakgrunn. Vi har ved flere anledninger hevdet at tiltak for å fremme enslige flyktingers psykososiale tilpasning bør inkludere fokus på kulturkompetanse og stress som er forbundet med den sosiale integreringsprosessen.

7.1.3 Kulturell identitet

Resultatene vi skal presentere i dette kapittelet gjelder utviklingsprosesser som er nært forbundet med kulturkompetanse, nemlig utvikling av kulturell identitet, både i forhold til opprinnelseskulturen (etnisk identitet) og til mottakerlandet (nasjonal, eller i vårt tilfelle; norsk identitet). Kulturell identitet blir gjerne definert som "en opplevelse av selvet i kraft av medlemskap i en bestemt etnisk gruppe, basert på ens opphav, og som er assosiert med kulturelle verdier og tradisjoner" (Phinney, Horenczyk, Liebkind & Vedder, 2001). Nasjonal identitet involverer også medlemskap i en etnisk gruppe som er assosiert med kulturelle verdier og tradisjoner (majoritetsamfunnets). Men nasjonal identitet handler også om medlemskap i en suveren politisk enhet (Phinney & Baldelomar, 2010 sitert fra Haukeland og Huth, 2011). Selv om utviklingen av de to typene kulturelle identiteter utvikles i samspill med hverandre, er de ikke helt parallelle når det gjelder form og innhold. En sterk etnisk identitet er en viktig resiliensfaktor i psykologisk tilpasning blant etniske minoritetsbarn og -unge med henblikk på selvfølelse, skoleprestasjoner, og positiv psykososial fungering (Phinney m. fl., 1997).

Etnisk og nasjonal identitetsutvikling er basert på to ulike prosesser: *Eksplorering* innebærer at man aktivt utforsker ulike identitetsalternativer. *Forpliktelse* (commitment) impliserer at personen gjør bevisste valg mellom de ulike identitetsalternativene om hvem man er som medlem av den etniske/nasjonale gruppen, hva man verdsetter ved dette, og hvilken retning man ønsker å følge (Erikson, 1968; Marcia, 1980). I forbindelse med den etniske identitetsutviklingen, kan noen ungdommer oppleve en etnisk identitetskrise, som innebærer at de har problemer med å gjøre valg og bestemme seg for en etnisk rolle, og forplikte seg til denne. Mens en sterk etnisk identitet synes å fremme positiv utvikling, er etnisk identitetskrise en risikofaktor med tanke på psykisk helse (Oppedal, Røysamb & Sam, 2004).

7.1.4 Måleinstrumenter kulturell identitet

- Jeg ser på meg selv som norsk²
- Jeg ser på meg selv som afghaner/somalier/iraker/kurder/tamil/annen etnisk gruppe
- Jeg er stolt over å være norsk
- Jeg er stolt over å være afghaner/somalier/iraker/kurder/tamil/annen etnisk gruppe

På spørsmål som "jeg ser på meg selv som somalisk" og "jeg ser på meg selv som norsk" angir deltakerne på en skala fra 1 (helt uenig) til 4 (helt enig) hvor enige de er i disse påstandene. Dersom de har krysset av for "helt" eller "litt" uenig, blir svaret kategorisert som "uenig", og vise versa; dersom de har krysset av for "helt" eller "litt" enig blir svaret kategorisert som "enig".

7.2 Resultater: Styrke i etnisk og norsk identitet

I det følgende skal vi gjengi noen resultater basert på analyser av spørreskjemadataene om hvordan ungdommene ser på seg selv når det gjelder tilhørighet til den etniske kulturen og majoritetskulturen. Her inngår også resultater knyttet til etnisk identitetskrise. Til dette benytter vi data fra alle de 660 ungdommene som har deltatt på ett tidspunkt til og med juni 2011. Hoveddelen av dette kapittelet er imidlertid basert på analyser av informasjon vi har samlet gjennom identitetsintervjuet, som baserer seg på James Marcias identitetsteori (Kroger & Oppedal, 2009). Analysene er basert på intervjuer med til sammen 20 informanter. Det viktigste kriteriet for at ungdommene blir invitert til dette intervjuet er at de har deltatt i undersøkelsen på minst to tidspunkter, fordi spørreskjemaet på T2 inneholder viktige spørsmål som angår etnisk identitet. Også disse intervjuene blir gjennomført etter datainnsamlingen med spørreskjemaer i deltakernes bostedskommuner, av forskningsassistenter som har fått opplæring på Folkehelseinstituttet.

7.2.1 Sterkere etnisk enn norsk identitet

Ungdommene har en gjennomsnittsskåre på 3.2 på etnisk identitet og på 2.3 på norsk identitet. Det store flertallet av alle ungdommene, 79 %, er enig i at de ser på seg selv som somaliske, afghanske, tamilske etc., mens 48 % er enige i at de ser på seg selv som norske. Identiteten knyttet til opprinnelseskulturen er med

² Ca 11 % av deltakerne har ikke besvart ett eller flere av disse spørsmålene. Prosentandelene i tabellene gjelder av ungdommene som har besvart.

andre ord betydelig sterkere enn den norske identiteten. Men når vi spør ungdommene om de stolte over å tilhøre opprinnelseskulturen/den norske kulturen, er det henholdsvis 76 % og 71 % av deltakerne som er enige. Det er altså mange som ikke har en sterk norsk identitetsopplevelse, som likevel er stolte over å være norske. Dette tilsynelatende misforholdet kan være et uttrykk for at ungdommene *ønsker* å identifisere seg sterkere med den norske kulturen, men at det er ulike barrierer i miljøet som gjør dette vanskelig. Som vi ser av intervjuene i siste del av dette kapittelet, er det vanskelig for dem å få bekreftelse på at de er norske fra etnisk norske personer. Når man stadig blir kategorisert som "ikke-norsk" av etniske nordmenn, kan det bli vanskelig å integrere en slik tilhørighet i sitt eget selvbylde.

7.2.2 Kjønn og nasjonale gruppevariasjoner

Det er ikke forskjeller mellom gutter og jenter i graden av etnisk og norsk identitet, men betydelig variasjon mellom nasjonalgruppene. Det er størst andel tamilske ungdommer som har sterk tilhørighet til opprinnelseskulturen, og størst andel irakiske ungdommer som har sterk tilhørighet til den norske kulturen. Ungdommene som kommer fra "Andre land" har svakest etnisk identitet, og signifikant svakere enn ungdommene i alle de andre gruppene. Både de somaliske ungdommene og ungdommene fra "Andre land" har signifikant svakere norsk identitet enn de irakiske deltakerne (Tabell 5). Ungdommene fra "Andre land" har med andre ord svakere både etnisk og norsk identitet enn resten av ungdommene, mens de

somaliske deltakerne har sterk etnisk, men relativt svak norsk identitet (Tabell 5).

Det er vanskelig å si hvorfor ungdommene fra "Andre land" i mindre grad enn ungdommene fra de største avsenderlandene føler tilhørighet til sin opprinnelige kultur. En grunn kan være at dette er en stor gruppe – 180 deltakere – som kommer fra 30 forskjellige land. Det er altså relativt få enslige flyktninger fra hvert av disse landene, og kanskje med unntak av Eritrea og Etiopia, er det generelt få flyktninger fra hjemlandene deres i Norge. Det synes med andre ord ikke å være så store muligheter for dem til å ha kontakt med folk fra deres egen kultur i hverdagen. Dette kan kanskje være en grunn til at de ikke identifiserer seg like sterkt med opprinnelseskulturen, som ungdommer fra land som er godt representert i Norge.

7.2.3 Tokulturelle identiteter

Den vanligste formen for tokulturell identitet er en kombinasjon av sterk etnisk og svak norsk identitet. 42 % av ungdommene har dette mønsteret, mens 36 % har sterk både etnisk og norsk identitet. Kombinasjonene med svak etnisk og sterk norsk identitet, eller at begge identitetene er svake er ikke så vanlige, 11 %, kommer i hver av disse kategoriene. Det er også variasjoner mellom nasjonalgruppene i hvordan deres tokulturelle identitet er representert. I Tabell 6 viser vi etniske gruppeforskjeller i hvordan ungdommene fordeler seg på ulike kombinasjoner av etnisk og nasjonal identitet. Vi ser at det er størst andel irakiske ungdommer som rapporterer en kombinasjon av sterk etnisk og norsk identitet. Over halvparten av ungdom-

Tabell 5. T1. Prosentandel som er litt eller helt enige i utsagn om identitet, N = 660

	Somalia	Afghanistan	Sri Lanka	Irak	Andre land
Jeg ser på meg selv som afghansk/tamilsk/somalisk/irakisk/annet	84	84	88	77	65
Jeg ser på meg selv som norsk	43	48	51	65	43
Jeg er stolt over å være afghansk/tamilsk/somalisk/irakisk/annet	88	74	88	71	70
Jeg er stolt av å være norsk	51	77	74	75	70

Tabell 6. T1. Prosentandel med ulike kombinasjoner av tokulturell identiteter, N = 660

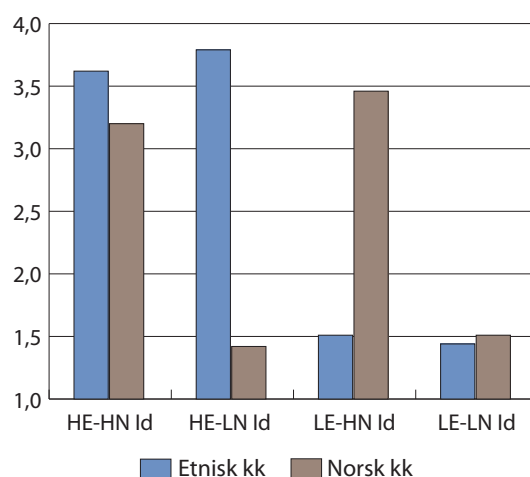
	Somalia	Afghanistan	Sri Lanka	Irak	Andre land
Høy etnisk – Høy norsk	32	39	40	53	29
Høy etnisk – Lav norsk	54	45	49	25	35
Lav etnisk – Høy norsk	10	8	9	11	14
Lav etnisk – Lav norsk	4	8	2	11	22

mene fra Somalia som har et mønster med sterk etnisk og svak norsk identitet, mens dette gjelder bare for en fjerdedel av de irakiske ungdommene. Å ha en sterk norsk identitet i kombinasjon med en svak etnisk, er relativt sjelden på tvers av alle gruppene. Det samme gjelder for mønsteret der tilhørigheten til både opprinnelseskulturen og den norske er svake. Bare 2 % av tamilene faller i denne gruppen, mens det er så mye som 22 % av ungdommene fra "Andre land" som har svak både norsk og etnisk identitet.

Disse resultatene tyder på at det er store individuelle forskjeller i hvordan ungdommene utforsker sin kulturelle tilhørighet og identitet. Resultatene understreker også at det er mange ulike måter å være tokulturell på, og at det ser ut til å være nasjonalgruppearvariasjoner i hvordan tokulturalitet kommer til uttrykk hos enslige flyktninger. Noen har en tendens til å ha like sterk etnisk og nasjonal identitet, men hos andre synes det å være en preferanse for enten den etniske eller den nasjonale kulturen. I hvilken grad disse ulike identitetsoppfatningene påvirker ungdommenes sosiale integrasjon på andre områder vet vi ikke.

7.2.4 Kulturell identitet og kulturkompetanse

Det er naturlig å anta at etter hvert som ungdommene lærer seg å mestre norske måter å kommunisere og oppføre seg på, så vil også deres tilhørighet til den norske kulturen øke. På sammen måte kan vi anta at ungdommer som opplever at de mestrer opprinnelseskulturen sin godt, identifiserer seg sterkere med sin egen etniske gruppe. I Figur 7 viser vi hvordan nivået i kulturkompetanse varierer som en funksjon av ulike

Figur 7. Norsk og etnisk kulturkompetanse. Nivå som funksjon av tokulturell identitet. H: høy; L: lav; E: etnisk; N: norsk; Id: Identitet; kk: kulturkompetanse

tokulturelle identitetsmønstre. Ungdommer som har sterk norsk identitet rapporterer signifikant mer norsk kulturkompetanse enn de som har svak norsk identitet, uansett hvor sterk tilhørigheten er til opprinnelseskulturen. På samme måte har ungdommer som rapporterer sterk etnisk identitet, mer etnisk kulturkompetanse enn deltakere med svak etnisk identitet, uansett styrke i norsk identitet. Nivået i kulturkompetanse i ungdomsgruppene som har sterk norsk eller etnisk identitet ligger over gjennomsnittet på den relevante kompetansedimensjonen. Ungdommer som har svak norsk eller etnisk identitet har betydelig lavere nivå enn gjennomsnittet i henholdsvis norsk og etnisk

kulturkompetanse. Det kanskje mest bemerkelsesverdige med funnene som er presentert i Figur 7, er *hvor* lavt nivået i etnisk og norsk kulturkompetanse er for de ungdommene som har svak etnisk og/eller norsk identitet, langt under gjennomsnittene på 3.28 og 2.70 (kapittel 7.1.1).

Flesteparten av ungdommene, 42 %, har sterk etnisk-svak norsk identitetsmønster. De betydelige forskjellene mellom nivå i norsk og etnisk kulturkompetanse blant deltakerne som har denne formen for tokulturell identitet (Figur 7), kan tyde på at ungdommer som opplever at de ikke har nødvendige kunnskaper og ferdigheter til å delta fullt ut på de norske sosiale arenaene, trekkes mer mot sin egen etniske gruppe. Som sagt innledningsvis i rapporten, så foregår psykososiale utviklingsforløp, inkludert identitetsutvikling og tilegnelse av kulturkompetanse, gjennom samhandling og sosiale relasjoner. Sosiale relasjoner oppstår også mot et bakteppe av strukturelle og organisatoriske betingelser. Dersom ungdommene bor i kollektiver med andre enslige flyktninger, og deltar i

innføringskurs, grunnskoleopplæring eller norskkopplæring med andre flyktninger, er ikke mulighetene til å få etnisk norske venner særlig store. Dermed tar det lengre tid å opparbeide seg god norsk kulturkompetanse, samtidig som mangelfull kontakt med etnisk norske er en barriere mot ungdommenes identifisering med det norske samfunnet. Dette er viktige forhold å ta hensyn til når de individuelle tiltaksplanene for ungdommene lages og evalueres.

Vi har foreløpig dessverre ikke hatt anledning til å utforske hvilke faktorer som bidrar til at en (liten) gruppe blant deltakerne synes å ha svak tilhørighet til sin egen etniske gruppe. Det kan være som vi diskuterte tidligere, at det er få andre flyktninger fra hjemlandet deres i Norge. Man kan også tenke seg at det kan være konflikter innad i nettverkene deres, som vanskeliggjør samvær og tilhørighet. Det er likevel verdt å merke seg at dersom denne gruppen har sterk norsk identitet, har de også mye norsk kulturkompetanse som kan fremme deres psykososiale tilpasning og sosiale integrasjon i det norske samfunnet.

8 Identitetsintervjuene: "Hvem skal jeg være - her?"

I dette siste resultatkapittelet, hvor vi gjengir med informantenes egne ord hvordan de utforsker sin etniske og norske identitet, får vi illustrert forskjellene i tokulturalitet på en mer substansiell måte, og også dynamikken mellom individer som skal integrere seg og nettverkene de skal integreres inn i.

8.1 Bakgrunn

Den siste delen av rapporten er et utdrag fra en hovedoppgave i psykologi, skrevet av to studenter som arbeidet på EM-prosjektet som forskningsassistenter i årene 2009 – 2011 (Haukeland & Huth, 2011). Det overordnede formålet for hovedoppgaveprosjektet var å bidra til å øke forståelsen av identitetsutviklende prosesser hos gruppen av unge ankommet Norge som enslige mindreårige asylsøkere. Ønsket var å få et innblikk i hvordan noen av de enslige mindreårige som vi har intervjuet beskriver med sine egne stemmer at de forhandler sin etniske og nasjonale identitet i den multikulturelle konteksten de lever i her i Norge, og hvordan de forteller at de gir uttrykk for disse identitetene. I den forbindelse var målet å undersøke blant annet følgende spørsmål

- Hvordan reflekterer disse unge rundt temaer relatert til identitet
- Hvordan forstår de seg selv i det norske samfunnet
- Hvordan beskriver de tilhørighet til sin opprinnelige kultur og til norsk kultur
- Hvordan opprettholdes en følelse av kontinuitet i selvet, når omgivelsene blir drastisk endret
- Hvordan gjennomlever disse unge, som ufrivillig har flyttet til et annet land uten foreldre eller andre omsorgspersoner, ungdomstiden og den tilhørende identitetsutviklingsoppgaven

Utdraget omhandler de første spørsmålene; hvordan ungdommene beskriver sin tilhørighet til sin opprinnelige kultur, til norsk kultur og til begge kulturer. Vi har også valgt å inkludere noen funn som omhandler hvordan de beskriver andres innflytelse på egen identitetsoppfattelse.

8.1.1 Identitetsintervjuet

Arbeidet med å utvikle en intervjuguide ble gjennomført av EM-prosjektets medarbeidere under ledelse av professor J. Kroger fra Universitetet i Tromsø og UngKuls prosjektleder B. Oppedal³. Den semi-strukturerte intervjuguiden består i hovedsak av åpne spørsmål som fokuserer på tre vesentlige utviklingsoppgaver: Utforskning og valg knyttet til utdanning og yrke, til etnisk identitet og til norsk identitet. Intervjuet kartlegger tilstedeværelse av de to identitetsprosessene eksplorering og forpliktelse som er nevnt tidligere. Intervjuguiden starter med en introduksjon av intervjueren, deretter følger en innledende del der bakgrunnsinformasjon om informantene kartlegges, inkludert demografiske variabler, nåværende betydningsfulle andre og betydningsfulle andre fra tidligere perioder i ungdommens liv, før de tre nevnte domenene utforskes. Intervjuet varer i cirka en time og de blir tatt opp på lydband, og senere transkribert til tekstform. Resultatene som presenteres her, er basert på analyser av disse transkripsjonene. I transkriberingen ble det tilstrebet å gjengi informantenes utsagn så nøyaktig som mulig, men noen språklige justeringer ble foretatt for å gjøre intervjuene lesbare.

8.2 Resultater

I hovedoppgaven presenteres to hovedkategorier som ble stående igjen etter analysene av intervjuene: "kulturrelatert identitet" og "personlig identitet", med tilhørende underkategorier som igjen består av ytterligere underkategorier. I det følgende gjengir vi noen utdrag fra funnene som synes mest relevant i denne sammenhengen. Kun funn fra hovedkategorien "kulturrelatert identitet" presenteres her. For en fullstendig oversikt, se Haukeland og Huth (2011).

Blant de aller fleste av ungdommene som ble intervjuet synes tilhørighet til opprinnelig og norsk kultur å fremstå som viktig og sentralt i deres selvforståelse. Beskrivelsene tilhørende hovedkategorien kulturrelatert identitet ble delt inn i fire under-

³ Utgangspunktet for dette arbeidet var J. Marcia. "Identity status interview" og J. Phinneys tilpasning av dette til å omfatte etnisk identitet.

kategorier: beskrivelser knyttet til *opprinnelig kultur*, *norsk kultur*, *tokulturalitet* og *sosiale aspekter* (hvordan ungdommene beskriver at andre har innflytelse på deres forståelse av seg selv, eller hvordan de beskriver seg selv utad). Vi vil her presentere noen utdrag som vi synes gir viktig informasjon om hvordan ungdommene tenker rundt spørsmål knyttet til etnisk og nasjonal identitet⁴.

8.2.1 Tilhørighet til opprinnelig kultur

Ungdommene beskriver tilhørighet til sin opprinnelige kultur på ulike måter. Enten gjennom at de direkte beskriver at de oppfatter seg som "etniske" (afghanske, somaliske, osv.), som ble samlet i underkategorien "*identifisering med opprinnelig kultur*". Andre formidler betydningen av sin opprinnelige kultur ved å vektlegge morsmål, positive holdninger overfor verdier og tradisjoner, i beretninger om religiøs tilhørighet eller beskrivelser av en følelsesmessig tilknytning til hjemlandet og sin etniske gruppe, noe som i denne oppgaven er blitt kalt for røtter. I det følgende presenteres noen funn som ble knyttet til de opprettede underkategoriene *identifisering med opprinnelig kultur* og *røtter*.

For det første fant vi beskrivelser av at ungdommene identifiserer seg med sin opprinnelige kultur. Samtidig som mange av de unge snakker om seg selv som godt integrerte i det norske samfunnet, beskriver flere av dem på en direkte måte en sterk tilhørighet til sin opprinnelige kultur, og at de føler seg som afghanere, kurdere, somaliere etc. To ungdommer sier for eksempel:

Jeg føler meg hjemme her i Norge, men som person føler jeg meg selvfølgelig ("etnisk"). (Ayanna, 21 år)

Jeg beskriver meg selv som ("etnisitet"). Hvis noen spør, jeg sier jeg er fra (hjemland), at jeg er ("etnisk"). (Pamir, 17 år)

Imidlertid er det to informanter som forteller at de ikke føler en slik sterk tilhørighet. De trekker frem det faktum at de har reist fra hjemlandet sitt i veldig ung alder, og snakker om hvordan de dermed har liten erfaring med sin opprinnelige etniske kultur og i liten grad føler identifikasjon med denne. Altså varierer ungdommene etter hvilken grad de føler tilhørighet til sin opprinnelige kultur, selv om inntrykket er at flesteparten av dem identifiserer seg med sitt etniske opphav.

⁴ Alle betegnelser som somalisk, irakisk, afghansk og lignende er erstattet med "etnisk" i gjengivelsene av sitater for å sikre at utsagnene ikke er gjenkjennbare. Av samme grunn oppgis heller ikke opprinnelseslandet til ungdommene når dette er nevnt i sitatene

Videre fant vi også utsagn fra ungdommene som beskriver en følelsesmessig tilknytning til et sted, samfunn eller en folkegruppe. Båndene de har til hjemlandet og til sin opprinnelige kultur begrunnes av mange av ungdommene med at de har røttene sine der, det vil si opphavet til deres familie eller folk, og til dem selv. Samt at det "*å vite hvem man er, innebærer å vite hvor man kommer fra*", som en av dem påpeker. Flere av informantene beskriver hvordan de alltid vil føle tilknytning til sin opprinnelseskultur og sitt hjemland. Det er der de er født og oppvokst, og det er der foreldrene og familiene deres kommer fra. Dermed er det ikke mulig eller ønskelig for dem å glemme den delen av seg selv.

Jeg vil ikke bli helt norsk, heller. Jeg vil ikke miste røttene mine. (Tarunkumar, 23 år)

Å være ("etnisk") for meg, hva det betyr... for liksom jeg kommer jo fra (hjemland). Det er der jeg kommer fra, der jeg hører til, liksom. Og ("etnisitet") også, det er mitt folk i (hjemland). Jeg synes jeg bør holde den tilhørigheten til den folkegruppa og være stolt av den. [...] Når man har vokst opp i et land eller i en kultur, så hører man til der liksom, så vil man jo ha de (fra hjemland) tradisjonene med seg. Selv om jeg bor her, så hører jeg hjemme der liksom og. (Zahir, 22 år)

Dette synes viktig for flesteparten av informantene, men én ungdom beskriver betydningen av røtter på en annerledes og interessant måte. Han gir uttrykk for at han unngår ting som minner ham om hjemlandet og hvor han er fra, fordi det vekker så vonde følelser av sorg, savn og lengsel:

Når det gjelder kultur, tradisjon, så begynte jeg å miste... for eksempel med musikk, jeg liker låter fra mitt land, men det er bare at hver eneste gang jeg begynte å... jeg sluttet å høre på det, jeg stoppet å høre på de for i alle fall to år siden, eller tre kanskje. På grunn av at alle de låter som jeg hadde, det var akkurat i tida jeg bodde i (hjemland). Så det ga meg både... gamle bilder fra fortida, gode som dårlige, ikke sant. Så sitter jeg med tanker... plutselig savner jeg alle disse som jeg ikke har sett på lenge. Så ble jeg sår plutselig hver eneste gang jeg hører på det, jeg tenker nei. (Ja, så det var ikke bare å sette på en sang, da kom det masse...) ...masse tanker. Så husker jeg plutselig den dagen vi var på stranden og vi gjorde det og det, den gode tida. Og i stedet for å ha det bildet med et smil bare, så kommer neste låt som minner deg om noe annet, ikke sant. Og de folka, du spør deg "når får jeg se de igjen?", ikke sant? Og det... siden jeg ikke visste eller vet helt til nå hvordan jeg kan få se de, så prøver jeg å ikke høre på. Fordi jeg vil gjerne... hvis jeg skal høre på de låtene, jeg vil gjerne høre de sammen med dem. (Adrien, 22 år)

Det kan virke som om han forsøker å stryke sitt opphav fra hukommelsen for å slippe smerten det medfører å tenke på det. Med andre ord synes det som det medfører plager for denne gutten å skulle forholde seg til røttene sine. Igjen finner vi at det kan være nokså store individuelle forskjeller i hvordan identitetsprosesser arter seg hos disse unge.

8.2.2 Tilhørighet til norsk kultur

Ungdommene ga også ulike beskrivelser av det å høre til den norske kulturen i intervjuene. I analysene ble tre underkategorier opprettet på bakgrunn av hvordan de snakket om sin nasjonale identitet: *Identifisering med norsk kultur, preferanse for norske verdier/kultur og Norge som "hjemme"* (følelse av tilhørighet til Norge og det norske samfunnet). En fjerde underkategori ble også opprettet, *"betydningen av kontakt med nordmenn"*, fordi denne ble funnet å gi viktig informasjon om hva de unge beskriver som nødvendige forutsetninger for å kunne "bli norske". Igjen vil vi presentere noen utdrag fra funnene.

For det første omhandler denne kategorien altså utsagn som inneholder beretninger om at de identifiserer seg med den norske kulturen. Nesten alle informantene i disse Identitetsintervjuene beskriver at de på en eller annen måte føler seg norske. Flere snakker om hvordan følelsen av å være norsk kommer på grunn av at de synes de lever som nordmenn: De snakker norsk, kler seg som nordmenn og oppfører seg som nordmenn. De har en "norsk" levemåte som gjør at de kan betrakte seg som norske. En av ungdommene sier det slik:

Du sa jo i stad at du på mange måter føler deg norsk [...]. Men på hvilke måter er det du tenker spesielt at du føler at du er norsk på?

Ja, sånn som jeg lever. Jeg lever jo som en nordmann. Sånn som jeg lever nå, så lever jeg jo som en norsk. (Kaihan, 21 år)

Noen andre trekker frem hvordan det at de har samme rettigheter og plikter som andre nordmenn kan gi dem en følelse av å være norske, slik som denne gutten:

Jeg hører jo hjemme her liksom. Og jeg føler meg som en nordmann på... at jeg har rettigheter og plikter, og jeg følger de norske lover og regler. (Zahir, 22 år)

Dette sitatet illustrerer noe som synes viktig for flere. Det å ha de samme rettighetene og pliktene som nordmenn gjør at de kan føle seg som en del av det norske samfunnet. Med andre ord synes det for mange at det at konteksten rundt anerkjenner dem som norske borgere er avgjørende for at de kan føle seg som norske.

Videre inkluderer kategorien vektlegging av en preferanse for ulike sider ved den norske kulturen, noe som ble ansett som et tegn på at de identifiserer seg med norsk kultur. De beskriver aspekter ved norsk kultur som de liker og som de har tatt til seg.

Hva tenker du om det å bli del av det norske samfunnet, da?

Det er bra, tror jeg. Ja, det er mye bedre enn ("etnisk") kultur og sånn. Jeg liker mange av dem, eller de fleste... jeg kan si seksti eller sytti prosent er bedre enn ("etnisk") kultur. (Babur, 22 år)

Skolen gjør at jeg har blitt veldig påvirket, eller at norsk kultur har stor verdi for meg. Masse ting i norsk kultur er veldig bra egentlig, for meg. Ytringsfrihet for eksempel. Si hva du vil, hva din mening er, eller sånn her... Det er ikke noe sånn tvang... Ingen kan nekte deg å gjøre sånn her. Alt er frivillig. Du har alle muligheter. Som for eksempel å ta videre utdanning. Det er muligheter du har i Norge. Disse tingene i norsk kultur jeg liker mest. (Hamasa, 23 år)

Som vi ser av det første sitatet er det noen som sier at de generelt liker den norske kulturen eller synes den er "best", mens andre beskriver mer konkret hvilke verdier eller kjennetegn de tiltrekkes av, slik som Hamasa. Før gjennomføringen av intervjuene lurte vi på i hvilken grad informantene ville beskrive at de betrakter Norge som "hjemme", som et sted der de hører til. Som vi viste over, er mange av dem opptatt av røtter og beskrivelsene til disse hentyder at de alltid vil føle tilknytning til sitt hjemland. Det viste seg imidlertid at flere av dem også beskriver Norge som sitt nye hjemland. De aller fleste forteller at de ønsker å bli boende i Norge i fremtiden. Kun én informant sier tydelig at han har et sterkt ønske om å flytte tilbake til hjemlandet sitt. En annen ungdom sier han ser for seg selv i et annet vestlig land i fremtiden, men hjemlandet vil han ikke tilbake til.

En av ungdommene som betrakter Norge som sitt hjemland sier det slik:

Akkurat nå hører jeg ikke til hjemlandet.. eller jeg savner det, men.. jeg vet ikke, jeg tenker ikke på det som "hjem" lenger. Det er her i Norge. (Pamir, 17 år)

Ayanna (21 år) beskriver litt annerledes om hvordan hun ser på Norge som hjemme:

I to somre så var jeg i (land i Midt-Østen) og i Afrika, så var jeg der i to måneder. Da ble jeg lei, så jeg bare "å, jeg vil hjem, jeg vil hjem!". "Hvor hjem?", tenkte jeg. "Åja, Norge, ja!" [ler]

Så da kjente du at du savnet Norge, at Norge var hjem?

Ja, så jeg var så glad liksom, for å komme tilbake. For at jeg er en del herfra, da.

Denne jenta beskriver i likhet med en annen ungdom som ble intervjuet hvordan hun har merket at Norge er hennes nye "hjem" når hun har vært på ferie i utlandet eller på reise i hjemlandet.

Til sist vektlegger flere av de unge betydningen av å ha kontakt med nordmenn for å lære språket og lære om kulturen, og slik få en følelse av å være norsk.

Man kan ikke lære på skolen, man kan ikke lære norsk kultur på skolen. Men du må være med en familie og se hva de gjør. [...] Det er viktig å ha norske venner, for eksempel for å prate norsk. (Kelile, 25 år)

Jeg tror jeg er norsk. Jeg tror ikke det er noe som mangler for at jeg skal bli norsk, kanskje bare at jeg får mer kontakt med nordmenn. Det er viktig å ha norske venner, for at da hører jeg mer hjemme. (Zahir, 22 år)

Slik sitatene fra disse guttene illustrerer, gir intervjuene oss kunnskap om at det for de enslige flyktingene er svært viktig at det tilrettelegges for sosial integrasjon med medlemmer av den norske majoritetskulturen i lokalsamfunnet der de blir bosatt, da dette synes som helt avgjørende for at de skal kunne ha mulighet til å føle seg som del av det norske samfunnet.

Oppsummert støtter funnene opp om at de aller fleste enslige flyktingene oppfatter seg selv som tokulturelle, det vil si at de både har en etnisk identitet, som blant annet kommer til syne gjennom beskrivelsene av tilhørighet til sitt eget hjemland, og en norsk identitet, som blant annet er synlig gjennom slike beskrivelser av at de oppfatter Norge som "hjemme", og disse identitetene eksisterer samtidig. Imidlertid viser sitatene fra intervjuene at de beskriver den etniske og norske tilhørigheten på noe ulike måter, hvilket vi mener reflekterer nyanser i disse identitetsprosessene og at de kan arte seg forskjellig fra individ til individ.

8.2.3 Tokulturalitet

I tillegg til å beskrive sin norske og etniske tilhørighet, er det i intervjuene også flere beskrivelser av hvordan de integrerer disse to delene. Dette utgjør den tredje underkategorien som ble opprettet gjennom data-analysene: "tokulturalitet". Ytterligere tre ulike underkategorier ble opprettet for å skille mellom nyansene i hvordan ungdommene beskriver at de er tokulturelle, noe de aller fleste av dem gjør.

I den første underkategorien inngår beskrivelser av en tokulturell selvforståelse, altså beskrivelser av at

de føler tilhørighet til både den etniske og den norske kulturen. Som nevnt forteller de fleste av de unge at de utvikler en eller annen forståelse av seg selv som norske. Dette behøver imidlertid ikke bety at de gir avkall på sin etniske tilhørighet, slik de følgende sitatene illustrerer:

Selv om jeg bor her, så hører jeg hjemme der i (hjemland) også. [...] Jeg har to kulturer, liksom, både den vestlige og den ("etniske"). Og jeg blir jo midt i mellom der. [...] Jeg har forandret meg mye. Mamma og pappa tenker kanskje at jeg har blitt som vestlig. Men de tenker også at jeg fortsatt er deres barn, deres sønn. Og at jeg hører til der også. (Zahir, 22 år)

Jeg er jo en ("etnisk"), jeg kommer aldri til at jeg sier at jeg er norsk. Men jeg kan si at jeg er ("etnisk")-norsk. For jeg har begge kulturene, jeg har bodd i begge land og kan språk fra begge land. Så det kan jeg si, [...] at jeg føler jeg er en ("etnisk")-norsk. (Kaihan, 21 år)

De fleste av ungdommene betegner seg som å være "midt i mellom" de to kulturene eller "halvparten, halvparten", mens et par av dem bruker mer presise prosentandeler, for eksempel: "Jeg er sytti eller åtti prosent norsk". Felles for dem er imidlertid at de altså beskriver en forståelse av seg selv som å være begge deler, at de tilhører begge kulturer.

Fem informanter beskriver sin tokulturelle identitet på en litt annen måte. De forteller at de velger ut elementer som de liker og synes er positive fra de to kulturene, og integrerer dette i sin måte å være og tenke på. Altså blander de sammen de to kulturene. En av dem sier for eksempel:

For meg, så tar jeg det som er bra i norsk kultur. Og så lærer jeg. Jeg tar det som jeg synes er bra, og blander med min kultur. (Malik, 18 år).

Her fant vi det også interessant at to av ungdommene i motsetning til de andre uttaler at de synes det er vanskelig å blande de to kulturene. Den ene av dem sier:

Egentlig tenker at jeg skal glemme nesten den kulturen som jeg hadde i (hjemland). For jeg klarer ikke holde to kulturer. For det er helt forskjellig mellom vår kultur og deres kultur, så vi kan ikke blande dem. (Babur, 22 år)

Man kan tenke seg at disse ungdommene ikke opplever at det å være tokulturell er en reell mulighet, på grunn av de store forskjellene mellom norsk kultur og "etnisk" kultur. Spesielt henviser de til muslimske leveregler. Det synes som om de ikke ser det som en løsning å skulle "bare blande" kulturene.

Noen informanter beskriver at de er tokulturelle ved at de skifter mellom den opprinnelige og den norske kulturen. De forteller at de forandrer seg avhengig av hvem de er sammen med, med andre ord at de i sammenhenger med andre norske oppfører seg som man gjør i norsk kultur, mens når de er sammen med personer fra sin opprinnelige kultur oppfører de seg mer som dem. De tilpasser seg altså etter hvem de er sammen med og er litt mer norske i samvær med nordmenn og for eksempel litt mer afghanske eller somaliske i samvær med folk fra samme opprinnelseskultur.

Jeg har blitt litt smart og lært hvordan jeg kan være med forskjellige folk. Forandrer meg etter om jeg er med norske eller med utlendinger, man må bare gjøre det. Når man er bare med norske så være litt norsk, når med utlendinger være litt utlending[...] tilpasse seg. (Pamir, 17 år)

Som vi har sett beskriver informantene tokulturalitet på hovedsakelig tre måter. I tillegg til å skifte mellom de kulturelle identitetene avhengig av hvem de er sammen med, blander de fleste også elementer fra begge kulturer, samt omtaler seg som både tilhørende sin etniske gruppe og som norske. Det er viktig å bemerke at noen av informantene bruker flere typer beskrivelser om seg selv, så det er ikke snakk om gjensidig utelukkende kategorier, men at tokulturalitet som fenomen kan ta ulik form.

8.2.4 Betydningen av andres respons

Vi har også valgt å inkludere noen funn fra underkategorien vi har kalt "Sosiale aspekter". Denne omhandler utsagn som sier noe om at den sosiale konteksten, inkludert andres respons, har betydning for de enslige flyktingenes identitetsoppfattelse. I hovedoppgaven er det her inkludert betydningen av andres respons, betydningen av hvem de er sammen med i en gitt situasjon, og hvordan de beskriver at negative tilbakemeldinger fra andre på hvem de er påvirker dem. Her vil vi fokusere på førstnevnte, som omhandler hvilken innvirkning responsen ungdommene får fra andre har på hvordan de oppfatter seg selv.

Flere av de unge gir i intervjuene beskrivelser av hvordan andre kan avkrefte eller bekrefte deres følelse av kulturell tilhørighet, noe som styrer deres selvoppfattelse eller i det minste har innflytelse på hvem de kommuniserer at de er til omgivelsene. Det mest fremtredende her var beskrivelser de unge delte med oss av hvordan de innad kan føle seg som norske, men at når de opplever at denne norske identiteten ikke blir bekreftet i møtet med andre mennesker, velger de heller å kommunisere sin etniske identitet utad. De kan erfare at nordmenn enten stiller store spørsmålstejn

ved at de kaller seg norske, eller rett og slett benekter utsagnene deres. For eksempel forteller en av informantene at han heller sier "jeg er afghansk" fremfor "jeg er norsk". Dette til tross for at det er den norske identiteten som best gjenspeiler hans selvforståelse. Men det er kun som afghaner at han blir møtt med anerkjennelse fra etnisk norske.

Jeg beskriver meg selv som ("etnisk"). Det må jeg si. Jeg har jo norsk pass, når jeg reiser til utlandet så er jeg norsk. Men hvis jeg sier at jeg er norsk til de norske, så mobber de deg. "Nei? Det kan ikke stemme du er norsk!" (Mehrak, 22 år)

Jeg kan ikke si jeg er norsk. For når alle andre sier "han er ('etnisk')", uansett kommer alle til å si "han er ('etnisk')", ikke sant. Så det er litt vanskelig å si jeg er norsk da. (Parasuram, 21 år)

Kanskje jeg kan tenke at jeg er en del av samfunnet her, men de kommer til å spørre deg da fordi du har forskjellig hudfarge: "Hvor er du fra?" (Faith, 20 år)

Disse sitatene illustrerer et viktig poeng i ungdommenes opplevelse. De gir oss informasjon om hvordan vi i majoritetskulturen, eller for øvrig også medlemmer av andre minoritetsgrupper, omtaler og møter disse ungdommene også har stor betydning for deres identitetsoppfattelse.

8.3 Oppsummering

8.3.1 Etnisk og norsk identitet

Hovedoppgaven basert på disse intervjuene peker på at de unge gir uttrykk for at de oppfatter seg selv som tilhørende sin opprinnelige kultur, og at de i tillegg oppfatter seg selv som del av det norske samfunnet/kulturen. De aller fleste informantene beskrev at de opplever seg selv som både "etniske" og som norske. Med andre ord utelukket ikke en identifisering med opphavskulturen en identifisering med majoritetskulturen i Norge, og vice versa. Dette understreker en av hoveddiskusjonene innenfor akkulturasjonslitteraturen, som omhandler spørsmålet om de etniske og nasjonale identitetene er motsetningsfylte eller uavhengige av hverandre. Våre funn støtter oppunder det som i akkulturasjonsteori kalles for en *todimensjonal akkulturasjonsmodell*, som blant annet Berry (Berry, 2006; Berry & Kim, 1988) har tatt til orde for. I denne modellen antas det at disse to fasettene av kulturell identitet eksisterer uavhengig av hverandre, hvilket betyr at et individ kan opprettholde en følelse av tilhørighet til begge kulturer på samme tid. Innenfor

denne tradisjonen tenker man at en slik integrasjon av de to kulturene innen et individ ikke bare er mulig, men også ønskelig.

8.3.2 Tokulturalitet

Som det fremgår av funnene, beskriver de unge ulike måter å være tokulturelle på. En person kan sies å være tokulturell når han eller hun er i stand til å forstå, identifisere seg med og fungere innen to ulike kulturer (Ford, 2006; Oppedal 2006). De unge beskriver de to identitetene "etnisk" og norsk, som å ha smeltet sammen til en samlet identitetsoppfattelse ("Jeg er både 'etnisk' og norsk"). Vi tenker at utsagnene i intervjuene som omhandler tokulturalitet også antyder agens hos de unge, at de selv aktivt tar styring og bestemmer hvilke aspekter ved hver av kulturene de ønsker å integrere i sin identitet.

En annen måte de beskriver det å være tokulturelle på, er som nevnt gjennom beretninger om hvordan de anvender henholdsvis "etnisk" og norsk kulturkompetanse, avhengig av den gjeldende sosiale konteksten. En fortolkning av dette er at identitetene synes å eksistere parallelt innad i individet; hvilken av identitetene som blir mest fremtredende og hvilken som blir værende litt mer i bakgrunnen, avgjøres av situasjonen. Med bakgrunn i disse funnene synes det som om tokulturalitet kan ta ulik form for ulike individer. Den er sannsynlig også avhengig av personlige og kulturelle faktorer, konteksten og hvordan individet oppfatter konteksten.

Oppsummert mener vi at det kan synes som om etnisk og norsk identitet kan eksistere både som parallele og sammenvevde selvforståelser, og at situasjonen avgjør hvilke aspekter av identiteten som blir mest fremtredende på et gitt tidspunkt. Dette synes vi igjen understreker kompleksiteten i fenomenet kulturell identitet, og at det fremdeles gjenstår å oppnå en helhetlig forståelse av hvordan psykologiske og kontekstuelle prosesser interagerer i identitetsdannelsen hos minoritetsungdom.

8.3.3 Reaksjonene fra miljøet

Analysene av Identitetsintervjuene ga oss også viktig informasjon om hvordan andres respons virker inn på disse ungdommenes identitetsoppfattelse. Dersom deres norske identitet ikke blir bekreftet av de rundt dem, at de ikke "får lov" til å betrakte seg selv som norske, synes det å gjøre det vanskelig for de enslige flyktingene å føle tilhørighet til det norske samfunnet. Vi synes dette er en viktig påminnelse om at hvordan det norske samfunnet møter denne gruppen er med på å avgjøre i hvilken grad sosial og kulturell integrasjon blir mulig. Videre peker funnene også på at kontakt med nordmenn er avgjørende for integreringen. Her er det mye ansvar som ligger på

mottakersamfunnet: Det må tilrettelegges for at de unge flyktingene har arenaer hvor de kan bygge nettverk og danne relasjoner med medlemmer av majoritetskulturen i lokalsamfunnene der de bosettes. Begge disse punktene understreker at integrasjon er en toveis prosess, og avhenger ikke bare av individet som skal integrere seg, men også av mottakersamfunnet (Ager & Strang, 2008). Slik sett har også den norske befolkningen et ansvar for at enslige flyktinger får mulighet til å føle seg som en del av det norske samfunnet, noe som igjen fremmer vellykket psykososial tilpasning.

I arbeidet med barn og unge ankommet Norge som enslige mindreårige asylsøkere er det derfor viktig at hensynet til barnas kulturelle behov vektlegges. Det vil si at det både tilrettelegges for at de kan ivareta aspekter ved sin etniske og religiøse identitet, og at det legges til rette for deltakelse og interaksjon med medlemmer av mottakersamfunnet slik at de får mulighet til å utvikle en norsk identitet og føle tilhørighet til sitt nye hjemland.

Målsettingen med rapporten "Psykisk helse, mestring og sosial integrasjon" er å få mer kunnskap om stabilitet og endring i psykiske plager, og om enslige flyktnings mestrings og psykososiale integrasjon. Vi har ønsket å informere ikke bare om problematiske utviklingsprosesser, men også om de positive, i særdeleshet om hvordan ungdommene forholder seg til sin opprinnelseskultur og til det norske storsamfunnet. Rapporten er i hovedsak deskriptiv, og vi håper den kan bidra til å øke forståelsen for noen av de utviklingsoppgavene enslige flyktnings står overfor når de skal innrette seg i sin nye tilværelse i Norge.

9.1.1 Stabilitet og endring i psykiske plager

Resultatene i rapporten viser at vi over tid finner lite forskjell på gruppenivå i forekomst og nivå av depressive plager og PTSS, men at det er betydelige individuelle forandringer: Cirka 18 % av deltakerne endrer skåre slik at de går fra høyrisiko- til lavrisikogruppen, mens 22 % endrer skåre andre veien – fra lavrisiko- til høy. Et positivt funn er at den største gruppen av ungdommene, 42 %, var i lavrisikogruppen både på T1 og T2.

Nesten 80 % av deltakerne har opplevd krig på nært hold, og halvparten av dem lider av symptomer på posttraumatisk stress i form av påtrengende minner. Det ser imidlertid ikke ut som om disse symptomene forsterker nivået i depressive plager i noen større grad. Dette er i overensstemmelse med resultater fra andre studier som viser at det først og fremst er symptomer på fysiologisk aktivering som kan medføre økt risiko for depressive plager (Rubacka et al., 2008).

9.1.2 Belastninger og mestrings

Intervjuene vi har med deltakerne, viser at de problemene de nevner som hyppigst forekommende i hverdagen sin, kan kategoriseres som problemer relatert til "savn/ensomhet", "kultur og språk", "økonomi/utdanning/jobb", "bosituasjon" og "helse". Denne typen langvarige belastninger i hverdagen har nær sammenheng med psykiske plager og lidelser (Evans & Poole, 1987; Mykletun m.fl. 2006; Oppedal & Idsoe, 2011). Ungdommene forsøker å løse disse utfordringene med både passive og aktive mestringsstrategier. De fleste ungdommene synes å ha kontakt med venner eller voksne ressurspersoner, hvor de søker praktisk og

emosjonell støtte. Mange ungdommer er imidlertid motvillige til å prate om problemene sine, enten fordi de ikke synes det hjelper, eller fordi de vil prate om personlige ting kun med et lite utvalg nære fortrolige personer. Noen ungdommer gir i denne forbindelse uttrykk for at de er frustrert over den psykologhjelpen som er tilgjengelig, fordi det er avvik mellom deres behov og den "prateterapien" de blir tilbudt.

9.1.3 Sosiokulturell integrasjon

Sosiokulturell integrasjon innebærer blant annet at ungdommene rekonstruerer sine sosiale nettverk, og utvikler nødvendig kulturkompetanse etter at de er bosatt. Disse prosessene henger også sammen med ungdommens psykiske helse: Tilknytning til sosiale nettverk betyr tilgang på sosial støtte som kan beskytte mot psykiske plager, mens etnisk og norsk kulturkompetanse gir opplevelse av mestrings og sosiale ferdigheter, samtidig som det gjør det lettere å etablere nye relasjoner. Det er store variasjoner blant ungdommene når det gjelder tilhørighet og tilknytning til opprinnelseskulturen og til det norske storsamfunnet, altså i hvordan "tokulturalitet" kommer til uttrykk. Mange ungdommer forklarer at de møter barrierer i storsamfunnet i sine forsøk på å bli integrert, fordi etniske nordmenn er tilbakeholdne med å akseptere dem som norske på linje med seg selv.

Resultatene i rapporten viser kompleksiteten i enslige flyktnings psykososiale utvikling og tilpassning. På den ene siden har de mye psykiske plager, og sliter med ensomhetsfølelse. På den andre siden går utviklingen for de fleste likevel i positiv retning når det gjelder utvikling av kulturkompetanse, samt tilknytning til sosiale nettverk og til det norske samfunnet som helhet. Disse prosessene er alle viktige forutsetninger for sosial, kulturell og strukturell integrasjon.

9.2 Metodiske bemerkninger

Et viktig spørsmål vi må stille når vi skal trekke konklusjoner angående resultatene våre, er hvorvidt deltakerne i prosjektet er representative for alle enslige mindreårige asylsøkere som har fått opphold i Norge mellom 2000 og 2010. Vi har et annet sted

gjort grundig rede for utvalgsprosessen og frafallet (Seglem, Oppedal & Raeder, 2011). Det er relativt færre jenter som deltar i prosjektet og de er i gjennomsnitt ett år yngre enn ikke-deltakerne. En lavere jenteandel vil sannsynligvis gi noe lavere forekomst av depressive plager enn det som er tilfellet, men alder og oppholdstid har ikke vist seg å henge sammen med depresjon i denne gruppen (Oppedal & Idsoe, 2011). Det er likevel grunner til å tro at vi ikke har klart å inkludere den gruppen som har mest psykiske plager, slik at resultatene våre særlig når det gjelder forekomst av depressive plager og PTSS må tolkes med en viss forsiktighet. Det er også viktig å understreke at våre resultater bare angår to symptomer på én av de tre dimensjonene som man antar inngår i posttraumatisk stresslidelse. Dette er antakeligvis bakgrunnen for mangelen på sammenheng mellom PTSS på T1 og depressive plager på T2 i denne studien.

Selv om vi opplever at deltakerne i prosjektet er seriøse og oppriktige under datainnsamlingen, kan vi ikke se bort fra at de kan ha grunner til å formulere seg i uforholdsmessig positive ordelag. Det kan for eksempel bety at de ikke forteller om alle problemene sine, eller framstiller seg som mer optimistiske enn de egentlig er. Det er også mulig at de besvarer spørsmålene slik de tror vi forventer det. Det kan for eksempel bidra til at skårene på kulturkompetanse og etnisk og nasjonal identitet kan være noe for høye.

Forskningsassistentene som gjennomfører de forskjellige intervjuene, er i hovedsak etniske norske studenter, og ofte er ikke aldersforskjellen mellom dem og deltakerne særlig stor. Dette kan ha betydning for hvordan ungdommene svarer på spørsmål og reflekterer over sin situasjon, og at de kanskje nedtoner svar på spørsmål knyttet til kulturelle forskjeller og diskriminering.

Noen av deltakerne har av ukjente grunner latt være å svare på en del av spørsmålene. Spørsmålene som omhandler kulturell identitet mangler for eksempel svar fra 10 – 15 % av deltakerne. Det kan være at de synes spørsmålene er vanskelige, eller ikke riktig vet hvordan de skal svare. En antakelse er at informanter med høyt nivå av psykiske plager har større tendens til å la spørsmål stå ubesvart, men vi fant ikke forskjeller i antall ubesvarte spørsmål mellom ungdommer med høy og lav forekomst av depressive plager. Det er en mulighet for at mønstrene i for eksempel tokulturell identitet hadde vært annerledes dersom alle ungdommene hadde svart.

Vi har tillatt oss å gjøre noen analyser hvor vi undersøker forskjeller mellom nasjonalgrupper. Selv om utvalget vårt nå er ganske stort, er de irakiske og tamilske gruppene ganske små, med alle de usikkerheter det innebærer når det gjelder validitet i funnene. Det er derfor grunn til å tolke disse resultatene med forbehold.

9.3 Konklusjon

Denne rapporten formidler kunnskap om endringer i psykiske plager blant enslige flyktninger, samt om faktorer som har stor betydning for deres sosiokulturelle tilpasning. Resultatene viser at et høyt nivå av psykiske plager går hånd i hånd med positive tilpassingsprosesser. Selv om det er individuelle forskjeller i depresjon og PTSS på T1 og T2, er forekomsten og nivået for hele gruppen det samme på begge tidspunkter. Vi skal i det følgende gjenta noen av de viktigste resultatene i rapporten, og drøfte dem med tanke på tiltak.

9.3.1 Mange belastninger og depressive plager

Til tross for at depressive plager reduseres betydelig hos i overkant av 20 % av deltakerne i høyrisikogruppen, er det omtrent like mange i lavrisikogruppen som får tilsvarende økning i symptomnivå. I tillegg har ca. 20 % skårer over den kliniske grenseverdien både på T1 og T2. Dette understreker nødvendigheten av å fortsette å tilrettelegge forebyggende intervensjoner overfor gruppen som helhet – og overfor enkeltindivider med høyt symptomnivå i særdeleshet. Det er mange ulike arenaer for slike tiltak. Den mest nærliggende er naturligvis de psykiske helsetjenestene. I likhet med andre flyktninger, opplever mange enslige flyktninger at de ikke blir møtt med den hjelpen de har behov for der (Guribye, 2009). Det kan synes nødvendig å diskutere om psykologrollen slik den utføres i dag, og arbeidsmåtene som benyttes, er hensiktsmessige i forhold til behovene i det flerkulturelle samfunnet generelt og blant flyktningbefolkningen spesielt. Det har for eksempel vært påpekt at flyktninger ofte trenger praktisk hjelp med problemer de strir med, og at de oppfatter dette som viktigere enn psykoterapi (Sveaass, 2009).

På den andre siden vet vi at det er et stort underforbruk av psykiske helsetjenester blant flyktningbefolkningen. Det er derfor et spørsmål om det er nok kapasitet til å ivareta alle som virkelig trenger det. Det kan være at det er behov for å forebygge og behandle psykiske plager blant enslige flyktninger på andre arenaer, som for eksempel på skolen. Skolene har gode muligheter, både gjennom helsesøster og pedagogisk psykologisk tjeneste, til å tilrettelegge gruppeintervensjoner for elever med mye psykiske plager, med fokus på sosial støtte og/eller mestring. Skolebaserte tiltak har i tillegg den fordelen at de kan involvere ungdommer med ulik bakgrunn, ikke bare enslige flyktninger.

9.3.2 Ensomhet og sosiokulturelle tilpasningsprosesser

Selv om ungdommene rapporterer om mye psykiske plager, er de likevel i gang med viktige utviklingsprosesser knyttet til sosiokulturell integrasjon, som utvikling av kulturell identitet, tilegnelse av kulturkompetanse, og rekonstruksjon av sosiale nettverk. Det er viktig å legge forholdene til rette for at disse prosessene kan forsterkes, og at problemer de kan være forbundet med blir løst på en god måte. Vi har tidligere argumentert for nødvendigheten av en ny "sosialarbeiderrolle" i arbeidet med enslige flyktninger: Sosialarbeiderne må jobbe for å overflødiggjøre seg selv ved å bistå ungdommene med å etablere nære, fortrolige voksenrelasjoner i lokalmiljøet hvor de bor (Oppedal m.fl. 2009). På bakgrunn av resultatene i denne rapporten vil vi utvide dette perspektivet. Sosial integrasjon foregår innenfor rammene av et sosialt fellesskap. Det bør derfor være en viktig oppgave for de som er ansvarlige for den lokale oppfølgingen av enslige flyktninger å jobbe for å involvere og ansvarliggjøre både skolens sosiale nettverk og andre grupper

i bosettingskommunene i arbeidet for å fremme deres kulturelle tilhørighet og sosiale integrasjon, både på kort og lang sikt. Informasjon, kunnskap og holdnings-skapende arbeid er viktige stikkord i slike tiltak.

9.3.3 Komplekse utviklingsprosesser

Det å bestrebe seg på å forebygge og behandle psykiske plager og samtidig fremme sosiokulturelle utviklingsprosesser, krever helhetlig planlegging og en god samordning av alle de ulike instansene og tjenestene som er involvert i bosetting og oppfølging av enslige flyktninger. Dette har også blitt påpekt tidligere, både av oss (Oppedal m.fl. 2009) og andre (St. mld 9, 2006 – 2007). Mange kommuner har fått i stand en slik samordning, men det er fremdeles stort forbedringspotensial. Det er store muligheter knyttet til en slik samordning for effektiv ressursbruk, for å unngå dobbeltarbeid, for idéutveksling, og for en positiv oppfølging av de enslige flyktningene som trenger det. God samordning kan bidra til at ungdommene opplever at de har et trygt sikkerhetsnett rundt seg, og at de kan få veiledning, hjelp og støtte ved behov.

Referanser

- Ager, A. & Strang, A. (2010). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191.
- Berry, J. W. (2006). Stress perspectives on acculturation. I Sam, D. L. & Berry, J. W. (red.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (s. 43-57). Cambridge, Storbritannia: Cambridge University Press.
- Berry, J. W. & Kim, U. (1988). Acculturation and mental health. I Dasen, P. R., Berry, J. W. & Sartorius (red.), *Health and cross-cultural psychology: Toward applications*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Bean, T. M., Eurelings-Bontekoe, E., & Spinhoven, P. (2007). Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. *Social Science & Medicine*, 64, 1204-1215.
- Bolton, D., O’Ryan, D., Udwin, O., Boyle, S. & Yule, W. (2000). The long-term psychological effects of a disaster experienced in adolescence: II: General psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 13-23.
- Christoffersen, M. (2007). *But if you tell somebody, the hurt disappears: A qualitative study of how unaccompanied refugee minors cope with their problems during adaptation in Norway*. (Masteroppgave, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo). <http://www.duo.uio.no/sok/work.html?WORKID=58417>
- Cohen, S. & Wills, T.A. (1985). Stress, social support and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310 - 357
- De Bellis, M. D. & Van Dillen, T. (2005). Childhood post-traumatic stress disorder: An overview. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 14(4), 745-772.
- DeLongis, A., Folkman, S. & Lazarus, R.S. (1988). The impact of daily stress on health and mood: Psychological and social resources as mediators. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 486 - 495
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: W. W. Norton & Company
- Evans, G. T. & Poole, M. E. (1987). Adolescent concerns: A classification for life skill areas. *Australian Journal of Education*, 31, 55-72.
- Ford, A. I. (2006). *The bicultural experience: Description and theory*. Kansas, KS: University of Kansas. <http://proquest.umi.com/pqdlink?did=1140191771&Fmt=7&clientId=28039&RQT=309&VName=PQD>
- Gelfand, D.M. & Teti, D. M. (1990). The effects of maternal depression on children. *Clinical Psychology Review*, 10, 329-353
- Ginner, H., Werbart, A., Levander, S. & Sahlberg, B. (2001). *Tillförlighet i subjektiva förklaringsystem: Et kodings-system för privata teorier om patologenes og kur*. Stockholm: Psykoterapiinstituttet.
- Giorgi, A. (1985). Sketch of a psychological phenomenological method. I Giorgi, A. (red.), *Phenomenology and psychological research* (s. 8-22). Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
- Guribye, E. (2009). *Refugees and mental health interventions*. Doctoral dissertation University of Bergen, Norway
- Haukeland, Y. B. & Huth, M. (2011). *"Hvem skal jeg være – her?": En kvalitativ studie av identitetsintervjuer med unge, alenekommende flyktninger bosatt i Norge*. (Hovedoppgave, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.) <http://www.duo.uio.no/sok/work.html?WORKID=118455>
- Heptinstall, E., Sethna, V. & Taylor, E. (2004). PTSD and depression in refugee children: Associations with pre-migration trauma and post-migration stress. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 13(6), 373-380.
- Hill, C. E., Thompson, B. J. & Williams, E. N. (1997). A guide to conducting consensual qualitative research. *The Counseling Psychologist*, 25, 517-572.
- Jareg, K. & Sveaass, N. (2002). Utforsking av muligheter i det kliniske intervju med traumatiserte flyktninger. I Rønnestad, M.H. & von der Lippe, A (Red). *Det kliniske intervjuet* (s.549 – 567). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kroger, J. & Oppedal, B. (2009). *Guide to The Ethnic Identity Status Interview*. Norwegian Institute of Public Health. Unpublished.

- Kvale, S. (1983). The qualitative research interview: A phenomenological and a hermeneutical mode of understanding. *Journal of Phenomenological Psychology*, Vol 14(2), Fal 1983, 171-196.
- Marcia, J. (1980) Identity in adolescence. I Adolsen, J. (red.), *Handbook of adolescent psychology* (s. 159–187). New York, NY: Wiley.
- Malterud, K. (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo, Norge: Universitetsforlaget.
- Mykletun, A., Overland, S., Dahl, A. A., Krokstad, S., Bjerkesett, O., et al. (2006). A population-based cohort study of the effect of common mental disorders on disability pension award. *American Journal of Psychiatry* 163, 1412-1418
- NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress). <http://www.nkvts.no/tema/Sider/Posttraumatisk%20stress,%20PTS.aspx>. Hentet 19.08.2011.
- Oppedal, B. & Idsoe, T. (2011). Attachment and psychosocial adaptation in unaccompanied minor asylum-seekers: The role of formal and informal networks. Presentasjon i symposiet *Children's Adaptation and Interpersonal Relationships in Posttraumatic Contexts*, European Conference on Developmental Psychology, Bergen, Norge, 23.-27.08.2011.
- Oppedal, B., Røysamb, E., Sam, D.L. (2004). The effect of acculturation and social support on change in mental health among young immigrants. *International Journal of Behavioral Development*, 28, 481-494
- Oppedal, B., Røysamb, E. og Heyerdahl (2005) Oppedal, B., Røysamb, E., Heyerdahl, S. (2005). Ethnic group, acculturation, and psychiatric problems in young immigrants. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 646-660
- Oppedal, B. (2006). Acculturation development. In D.L. Sam & J.W. Berry (eds). *Handbook of acculturation psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, pp97-112
- Oppedal, B., Seglem, K.B., og Jensen, L. (2009). *Avhengig og selvstendig. Enslige mindreårige stemmer i tall og tale*. FHI- Rapport 2009:11.
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K. & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: an interactional perspective. *Journal of Social Issues* 57, 493-511.
- Radloff, L. S. (1997). The use of the Center for Epidemiological Studies Depression Scale in adolescents and young adults. *Journal of Youth and Adolescence*, 20, 149–166.
- Rubacka, J. M. M., Schmeidler, J., Nomura, Y., Luthra, R., Rajendran, K., Abramovitz, R. & Chemtob, C. M. (2008). The Relationship Between PTSD Arousal Symptoms and Depression Among Mothers Exposed to the World Trade Center Attacks. *Journal of Nervous & Mental Disease*, 196(6), 504-507.
- Sack, W. H., Clarke, G. N. & Seeley, J. (1996). Multiple forms of stress in Cambodian refugees. *Child Development*, 67(1), 107-116.
- Seglem, K. B., Oppedal, B., & Raeder, S. (2011). Predictors of depressive symptoms among resettled unaccompanied refugee minors. *Scandinavian Journal of Psychology*, 52(5), 457-464.
- Seglem, K., Oppedal, B. og Røysamb, E. (2011). Coping, depressive symptoms and life satisfaction: A comparative study of young unaccompanied refugees and youth in the resettlement country. Manuskript under utarbeidelse.
- St. meld. nr. 9, (2006-07). Arbeid, velferd og inkludering. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Taylor, E. S., Sherman, D. K., Kim, H. S., Jarcho, J., Takagi, K. & Dunagan, M. S. (2004). Culture and social support: Who seeks it and why? *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(3), 354-362.

Appendix

Statistisk informasjon angående nivået i depresjon for totalgruppen

	Totalt	
	T1	T2
Gjennomsnitt	20	20
SD	8.6	9.0
Min – Max skåre	1 – 51	2 – 45
Korrelasjon T1-T2	.33***	

***: $p < .001$

Statistisk informasjon angående depresjonsnivået i de fire kategoriene av stabilitet og endring i depresjon

	Lav – Lav		Lav – Høy		Høy – Lav		Høy – Høy	
	T1	T2	T1	T2	T1	T2	T1	T2
Gjennomsnitt	14	13	17	28	30	16	29	29
SD	5.2	5.6	4.1	4.6	6.1	4.8	5.5	5.5
Min – Max skåre	1 – 23	2 – 22	5 – 22	23 – 44	23 – 44	3 – 22	23 – 51	23 – 45
Korrelasjon T1-T2	.34***		.19, ns		-.22, ns		-.11, ns	

***: $p < .001$

